

TEACHERS FOR DEMOCRACY AND
PARTNERSHIP

Аналітичні матеріали за проектом

**«ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО КУРІКУЛУМА ОСНОВНОЇ
ШКОЛИ ДЛЯ ПРОСУВАННЯ КРИТИЧНОГО
МИСЛЕННЯ В ОСВІТНІЙ ПОЛІТИЦІ
УКРАЇНИ»**

**('Research of the current national
curriculum for lower secondary education
in Ukraine with the purpose to promote
critical thinking
in educational policy')**

Київ, 2010

Зміст

1. Описовий звіт за проектом
2. Короткий аналітичний звіт за результатами дослідження
3. Зведена експертна оцінка національного курікулума із соціогуманітарних предметів
4. Приклад представлення результатів дослідження експертами
(аналіз курікулуму з предмету «Історія України» 5 клас, експерт І.Баранова)

**Описовий звіт за проектом
«Дослідження сучасного національного курікулума основної школи України для
просування критичного мислення у освітній політиці»**

Проект передбачав аналіз та оцінку рівня освітньої політики у сфері розробки та впровадження курікулума загальноосвітньої школи останніх років для подальшого просування ідеї критичного мислення в Україні. Дані такого аналізу повинні стати основою для вироблення обґрунтованих кроків щодо розвитку і просування методології критичного мислення в Україні та побудови відповідної стратегії її адвокації зацікавленими особами.

Даний проект було зосереджено на розробці методології обґрунтованої оцінки курікулума загальноосвітньої школи з точки зору його акцентування на розвитку критичного мислення учнів як основи для створення рекомендацій органам управління освітою, авторам підручників, вчителям та вченим-педагогам із питань інтегрування принципів і стратегій критичного мислення в навчальний процес і навчальні програми предметів соціогуманітарного циклу.

Для досягнення цієї мети вирішувались такі завдання:

- розробка і апробація методології (інструменту) оцінювання змісту шкільного курікулума 5-9 класів (основна школа) з точки зору його можливостей у розвитку критичного мислення школярів як важливої частини освітньої політики держави;
- проведення експертного вивчення змісту нового (2005- 2010 рр. створення) курікулума основної школи України для виявлення його потенціалу в розвитку критичного мислення школярів і підготувати спеціальний звіт для опублікування у педагогічній пресі і в Інтернеті;
- розповсюдження через ЗМІ та Інтернет інформації про результати дослідження для привернення уваги педагогів та інших стейкхолдерів до проблеми та адвокації шляхів її розв'язання;
- організація публічного обговорення підсумків дослідження з вчителями та шкільними адміністраторами, вченими-педагогами для проведення адвокації.

Протягом першого місяця проекту групою експертів ВДП було розроблено інструмент оцінювання змісту курікулума як важливої частини освітньої політики держави щодо критичного мислення. Цей документ складають сфери, в яких здійснюється оцінка, критерії та індикатори за допомогою яких відбувається оцінювання. Вся система у цілому визначає коло досліджуваних проявів державної освітньої політики, у яких проявляється ставлення держави до запровадження філософії і методології критичного мислення у загальноосвітню школу.

Інструмент передбачає дослідження курикулума з точки зору:

- створення під час навчання умов, що сприяють розвитку критичного мислення учнів (сфера 1);
- змісту курикулума та його можливостей для здійснення учителями діяльності для розвитку КМ учнів (сфера 2).

Кожна із цих сфер оцінюється за кількома критеріями. У свою чергу, рівень розвитку кожного з критеріїв виявляється за певними індикаторами.

Так, наявність умов, що сприяють розвитку КМ учнів, оцінюється за наступними критеріями.

Критерій 1. Повага до особистості учня з боку вчителя та інших учнів. Індикаторами того, наскільки така повага реально проявляється у навчально-виховному процесі виступають:

- 1) створення комфортного середовища навчання, сприятливої та безпечної для дитини атмосфери на уроці та у цілому у навчальному закладі.
- 2) стимулювання учнів до формування і висловлювання власного ставлення, точки зору до того, що вивчається.

3) стимулювання учнів до пошуку і висловлювання різних відповідей, перегляду альтернативних, зокрема протилежних точок зору. Запрошення учнів до вільного обговорення та дискусії щодо навчальних та життєвих проблем

4) забезпечення можливостей для активної комунікації та співпраці учнів у навчанні

Критерій 2. Рефлексивність навчання та самооцінка. Рівень того, наскільки зміст навчання і його організація сприяють розвитку в учнів умінь рефлексувати й оцінювати себе та інших оцінюється

за індикаторами:

1) організація рефлексивної діяльності учнів щодо процесу та результатів навчання

2) організація оцінювання учнями власної діяльності та діяльності інших

Критерій 3. Використання навичок КМ для вирішення інформальних завдань, проблем, що виходять за рамки одного предмету чи навчального процесу. Індикатором тут виступає «стимулювання учнів до вирішення інформальних завдань, проблем, що виходять за рамки одного предмету чи навчального процесу».

Зміст курикулума та його можливості для здійснення учителями діяльності для розвитку КМ учнів можуть оцінюватись за такими критеріями.

Критерій 1. Наявність у навчальних матеріалах запитань і завдань, спрямованих на застосування учнями мислення високого рівня (аналізу, синтезу, оцінки), що проявляється через такий індикатор як «наявність у підручниках запитань та завдань, орієнтованих на розвиток мислення високого рівня».

Критерій 2. Використання у навчальних текстах конкретних стратегій КМ. Індикаторами є:

1) стимулювання учнів до використання у навчанні конкретних стратегій КМ;

2) використання текстів і наочності, що демонструють зразки критичного мислення.

Критерій 3. Наявність у підручниках завдань, вправ, орієнтованих на роботу учнів з різними джерелами знань (різними точками зору). Індикаторами тут виступають:

1) наявність у навчальних матеріалах інформації з різних джерел знань, до опрацювання якої учні залучаються в процесі навчання;

2) наявність у підручниках запитань та завдань, що стимулюють роботу учнів на уроках та поза уроками з різними джерелами знань;

3) навчання учнів умінь та навичок роботи з різними джерелами знань, враховуючи специфіку кожного з джерел (спосіб подання інформації, її вид, спосіб викладу тощо).

Критерій 4. Орієнтованість підручника на постановку учнями запитань різного рівня, що оцінюється за індикатором «стимулювання учнів до постановки запитань різного рівня»

Дослідження проводилось групою експертів-дослідників, відібраних на конкурсній основі серед вчителів і педагогів-науковців, підготовлених на спеціальному семінарі «Методи дослідження курикулуму з позиції розвитку критичного мислення учнів». Всього було залучено 6 експертів. Їхня підготовка відбувалась протягом 2 днів, коли дослідники були ознайомлені із способами роботи з розробленим інструментом оцінювання, взяли участь у практичних вправах з аналізу окремих документів державного курикулуму. Практична робота викликала багато запитань, що допомогли удосконаленню умінь експертів працювати з інструментом дослідження. Основною складністю виявилась процедура співвіднесення названих вище критеріїв оцінювання з конкретним текстом документу, програми чи підручника.

Дослідження експертами змісту державного курикулума із соціогуманітарних дисциплін, відображеного в програмах, стандартах, підручниках суспільствознавчих предметів з точки зору їх можливостей для розвитку критичного мислення учнів відбувалось протягом 2 місяців.

Аналізувались: державні документи щодо освіти - Концепція загальної середньої освіти України, Державний стандарт базової і повної середньої освіти, Методичні рекомендації міністерства освіти України щодо вивчення етики, правознавства, історії,

української та зарубіжної літератури, державні навчальні програми з етики, правознавства, історії, української та зарубіжної літератури. Основний масив текстів склали рекомендовані Міністерством освіти і науки України для використання у загальноосвітній школі підручники: з етики – 3 підручники; правознавства – 3 підручники; історії – 15 підручників; літератури – 9 підручників.

Кожен з експертів працював над одним з предметів, досліджуючи весь комплекс: державні документи, методичні рекомендації, програми, підручники.

Експерти подавали напрацьовані матеріали у вигляді висновків і узагальнень щодо кожного з об'єктів дослідження за кожним критерієм та індикатором та загальні висновки. (Приклад звіту експерта з аналізу курикулуму історії України додається.) Всього звіти експертів за предметами склали більше 400 сторінок друкованого тексту.

Оскільки зібрані матеріали досліджень потребували інтерпретації. Тому група експертів на наступному етапі була залучена до роботи із зведення цих матеріалів до єдиного документу та формулювання висновків про стан освітньої політики в Україні відносно розвитку критичного мислення учнів основної школи (10-15 років, 5-9 класи). Цей аналітичний звіт обсягом 50 сторінок містив основні висновки з кожного предмету та деякі узагальнення щодо потенціалу курикулума кожного з аналізованих предметів у розвитку критичного мислення учнів у цілому. (Звіт додається).

Нарешті групою аналізу (керівник проф. О.Пометун) був проведений остаточний перегляд поданих матеріалів і зроблені узагальнені висновки щодо стану державної освітньої політики України у сфері розвитку критичного мислення учнів. Цією групою був підготовлений остаточний аналітично-узагальнюючий документ за проектом під назвою «Результати експертного дослідження потенціалу сучасного національного курикулуму України у розвитку критичного мислення учнів основної школи». Обсяг документу склав 14 сторінок (текст додається).

Серед висновків основними були такі.

Проведена експертна оцінка чинного курикулуму України із соціогуманітарних предметів свідчить, що розвиток КМ сьогодні не є одним з пріоритетів державної політики у сфері освіти. Державні документи, що визначають освітню політику не забороняють вчителям працювати у цьому напрямі, але й не підтримують його. Діяльність окремих вчителів, вчених-педагогів, що спрямована на запровадження і розповсюдження філософії і методології критичного мислення у шкільній освіті не стимулюється, не мотивується і ніяк не заохочується державою.

Найбільшою мірою умови для розвитку КМ учнів створюються лише у навчанні тих предметів, розробники курикулума яких знайомі та підтримують ідеї інтерактивного навчання і філософію КМ. Причому, найбільшою мірою це відображено у підручниках, серед авторів яких частіше зустрічаються вчителі-практики. Тоді як авторами керівних документів частіше є академічні вчені або чиновники, які зовсім не обізнані із сучасними підходами до організації ефективного навчання і мислять традиційно, не враховуючи вимоги часу.

Цікавим є і висновок експертів, що підручники 5-6 класів (навіть одного і того ж автора) надають більше можливостей для розвитку критичного мислення учнів, аніж підручники 7-9 класів. Очевидно це пов'язано з існуючим серед педагогів стереотипом про необхідність більш жвавого і різноманітного навчання молодших підлітків і більшого інформаційного навантаження учнів старшої ланки основної школи.

Результати експертизи переконують, що існуючий курикулум, на жаль, не сприяє організації вчителями спілкування учнів під час навчання. Не визнається важливим поєднання фронтальної та індивідуальної роботи учнів з парною і груповою. Не стимулюють керівні документи, навчальні програми, підручники і оволодіння вчителями відповідними, новими для більшості з них, навичками. А це означає, що в реальності більшість часу на уроці говорять (у найкращому випадку) окремі учнів, а в найгіршому – вчитель.

Хоча Державний стандарт освіти прямо вимагає від учителів розвивати рефлексивні уміння учнів це ніяким чином не стимулювало до реалізації цієї вимоги ані авторів більшості чинних навчальних програм з різних предметів, ані авторів підручників. Однак і у стандарті освіти, і у більшості навчальних програм власне рефлексивні уміння пов'язані з уміннями оцінювати не тільки власне мислення, а й діяльність свою та інших учнів. Такі уміння дійсно є взаємопов'язаними, тому очевидно, є сенс об'єднати їх в один індикатор.

Оскільки КМ завжди є цілеспрямованим мисленням, що допомагає людині розв'язувати не тільки навчальні, а й життєві проблеми, дуже важливим є розвинення в учнів уміння переносити знання і навички із школи до життя. Однак це завдання не може бути розв'язано за існування сучасного підходу до неформальних завдань у межах чинного курикулуму. Проведені дослідження однозначно свідчать, що сучасна українська освіта, на жаль і за змістом, і методикою слабо готує учнів до життя, не надає їм компетентностей, необхідних для розв'язання реальних життєвих проблем.

Результати дослідження у вигляді статей були представлені у педагогічній пресі України - журнал «Рідна школа», журнал «Історія України», газета «Освіта України» та на веб-сайтах НУО.

За підсумками проекту проведено 3 круглі столи в Києві, Житомирі та Харкові, в яких взяли участь вчителі, працівники регіональних систем підвищення кваліфікації вчителів, вчені-педагоги, представники органів управління освітою. Залучені до участі в круглих столах освітяни були в кількості 118 осіб.

На думку учасників круглих столів, впровадження навчання КМ в нашій країні є досить складним і трудомістким завданням. Насамперед воно потребує подолання деяких стереотипів освітян, серед яких:

- 1) більшість людей в Україні (у тому числі політики, які визначають розвиток освіти) розглядають головну мету школи, як «дати учням фундаментальну освіту, зокрема максимальну кількість знань з усіх предметів, які повинен засвоїти учень». Усі інші завдання, пріоритети та ідеї здаються батькам, а часто і вчителям другорядними;
- 2) відповідно вимірювання результатів і якості освіти виглядає в першу чергу як контроль якості знань учнів, а не як дослідження навичок мислення, вміння працювати з інформацією.

Учасники висловили занепокоєння тим, що члени шкільних колективів, як учителі, так і адміністратори, недостатньо поінформовані щодо принципів критичного мислення, його цілей, завдань, філософії, спостерігається брак мотивації брати участь у роботі з розвитку критичного мислення учнів. Необхідна робота з інформування шкільних колективів та підготовки вчителів у сфері КМ.

Як учителі, так і адміністратори шкіл не володіють стратегіями і уміннями, необхідними для здійснення навчання КМ, тому бажаним є проведення навчальних семінарів для представників навчальних закладів, підготовка відповідних рекомендацій, книжок, пам'яток для всього колективу школи. Бажано також залучити до такої діяльності безпосередньо керівників шкіл та їх заступників.

Висловлювання представників міністерства освіти та чиновників високого рівня показали, що вони досить уразливо ставляться до результатів дослідження діяльності міністерства, не вважають за потрібне втручання міністерства в процес лобіювання навчання учнів КМ. З іншого боку, значна частина вчителів-практиків підтримують зусилля окремих авторів підручників у цьому напрямі. Але багато і тих, що вважають головним міцні знання учнів з предметів. Це ще раз засвідчило, що свідомої державної політики, спрямованої на розвиток КМ, в Україні не проводиться, а робота відбувається скоріше за рахунок ентузіазму та активності окремих практиків КМ.

Висловлювалась і думка, що держава зовсім не зацікавлена в розвитку КМ, оскільки ті викладачі, що практикують КМ, отримали свої знання у системі неформальної освіти, через діяльність НУО. На жаль, раніше навчені вчителі отримали свою підготовку у проектах, які

сьогодні не діють. Вони не мають зараз можливості перепідготовки, оскільки відсутні книги та інші видання з КМ, а держава не продовжує діяльність, розпочату НУО.

Групою експертів ВДП було проведено робочу зустріч з підготовки інформаційного листа для Міністерства освіти і науки України щодо інтеграції критичного мислення в національну систему освіти України . Лист містить результати дослідження та рекомендації щодо проведення освітньої політики, спрямованої на використання стратегій та філософії КМ у практиці викладання в основній школі і найближчим часом буде поданий до Міністерства.

Таким чином, можна вважати проект досить успішним з точки зору його основних результатів - створення та апробації інструменту дослідження освітньої політики держави через аналіз документів та текстів, в яких вона реалізується.

ЗВЕДЕНА ЕКСПЕРТНА ОЦІНКА НАЦІОНАЛЬНОГО КУРІКУЛУМА ІЗ СОЦІОГУМАНІТАРНИХ ПРЕДМЕТІВ

Сфера1

**Створення під час навчання умов, що сприяють розвитку
критичного мислення учнів**

Критерій 1. Повага до особистості учня

**Індикатор 1. Створення комфортного середовища навчання та
ставлення до дитини у навчальному процесі**

Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа)

Є рекомендації щодо необхідності поваги особистості учня та його думки з боку вчителя, забезпечення сприятливого психологічного клімату під час навчання. Приклад: «Вся діяльність навчального закладу вибудовується так, щоб сприяти... гармонізації і гуманізації відносин між учнями і педагогами, школою і родиною, ґрунтуючись на ідеї самоцінності дитинства, діалогу». «Особистісно орієнтоване навчання передбачає нову педагогічну етику, визначальною рисою якої є взаєморозуміння, взаємоповага, творче співробітництво. Ця етика утверджує не рольове, а особистісне спілкування (підтримка, співпереживання, утвердження людської гідності, довіра); зумовлює використання особистісного діалогу як домінуючої форми навчального спілкування, спонукання до обміну думок, вражень, моделювання життєвих ситуацій; включає спеціально сконструйовані ситуації вибору, авансування успіху, самоаналізу, самооцінки, самопізнання.»

Державний стандарт базової і повної середньої освіти - немає

Методичні рекомендації щодо вивчення етики у 2009/10 навчальному році - немає

Методичні рекомендації щодо вивчення правознавства у 2009/10 навчальному році.

Є певне положення: Завдяки новим підходам до змісту освіти та комунікації між вчителем та учнями в навчальному процесі, за умов спеціально спрямованої системи навчально-виховної роботи школа повинна перетворитись у зразок демократичного правового простору.

Навчальна програма з етики для загальноосвітніх навчальних закладів немає.

Навчальна програма «Правознавство (практичний курс)» немає.

*Підручник «Етика» для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів:
О.Данилевська, О.Пометун*

Є рекомендації щодо середовища навчання та ставлення до дитини. Наприклад: Щоб уроки етики відбувалися жвавіше, вам треба навчитися співпрацювати одне з одним. Тож зважте на такі поради...

Підручник Етика для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів В. Фесенко, О. Фесенко, Т. Бакіна – немає.

Підручник Етика 6 клас - немає.

Правознавство (практичний курс) О.Пометун, Т.Ремех

Є фрагментарні рекомендації щодо середовища навчання та ставлення до дитини: Намагайтеся бути активними, толерантними і ввічливими, оскільки думка кожного учня і кожної учениці є цінною у спільній роботі. На уроках ви набудете важливого досвіду прийняття колективних рішень, що дозволить зрозуміти, як створюються і діють закони держави і будь-які правила людського співжиття.

Правознавство (практичний курс) О.Д. Наровлянський

Є фрагментарні рекомендації щодо середовища навчання та ставлення до дитини: На уроках правознавства висловлюйте власну думку, незалежно від того чи збігається вона з точкою зору інших і з тим, що подано в підручнику. Адже власна думка – найважливіше уміння, яке ви маєте виробити

Правознавство (практичний курс) В.Л. Сутковой, Т.Н. Філіпенко

немає

Підручник С.А.Голованов, С.В. Костирко Історія Стародавнього світу

Існує, але потребує посилення.

Програма з історії: Пояснювальна записка (ст.4, 8-9) – спрямування вчителів до психологізації навчального процесу, надання пріоритету аналітичній, дослідницькій роботі, навчального спілкування тощо.

Підручник О.І.Бонь, О.Л.Іванюк Історія Стародавнього світу немає

Підручник О.І. Шалагінова, Б.Б. Шалагінов Історія Стародавнього світу.

немає

Підручник Крижановський О.П. Історія Середніх віків немає

Підручник Подаляк Н.Г.Історія Середніх віків немає

Підручник Ліхтей І.М. Історія Середніх віків немає

Підручник С.В. Д'ячков, С.Д. Литовченко Всесвітня історія. Новий час (XV – XVIII ст.). немає

Підручник О.В.Гісем, О.О.Мартинюк Всесвітня історія. Новий час (XV – XVIII ст.). немає

Підручник Я.М.Бердичевський, І.Я.Щупак, Л.В.Морозова Всесвітня історія, 9 клас. немає

Підручник С.О.Осмоловський, Т.В.Ладиченко Всесвітня історія. 9 клас.

Немає

Підручник О.В.Гісем, О.О.Мартинюк Всесвітня історія, 9 клас. Немає

Навчальний курс: Вступ до історії 5 клас. Програма: в П.З. є зауваження про нову педагогічну етику, «визначальною рисою якої є взаєморозуміння, взаємоповага, творче співробітництво»

Підручник - немає

Навчальний курс: Історія України, всесвітня історія (інтегрований курс)

6 клас. Програма: у П.З. є зауваження про нову педагогічну етику, «визначальною рисою якої є взаєморозуміння, взаємоповага, творче співробітництво»

Підручник - немає

Навчальний курс: Історія України 7 клас немає.

Навчальний курс: Історія України 8 клас немає.

Навчальний курс: Історія України 9 клас немає.

підручник Є. В. Волощук Зарубіжна література клас 5

Існує на задовільному рівні.

У програмі та інформаційних листах викладено загальні рекомендації про необхідність поваги до особистості учня та його думки з боку вчителя

В інформаційному листі „Методичні рекомендації про вивчення зарубіжної літератури ...у 2009/10 навчальному році” наголошено, що модель навчання зарубіжної літератури передбачає позицію учня як активного співтворця уроку. До структури навчального тексту вигаданих персонажів що допомагають створити атмосферу невимушеності, сприяють використанню на уроках інтерактивних методів та прийомів

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 5 клас

Немає

Підручник Р. В. Мовчан Українська література 5 клас ;

Існує на задовільному рівні

В анотації наголошено, що він „має форму уявного діалогу з учнем. Через навідні запитання та орієнтуючу розповідь автор звертається до п'ятикласника мовою взаємозрозумілого партнерства”. Комфортне середовище створюється передусім особливою стилістикою та манерою авторської розповіді – довірливо-сповідальною, підкреслено авторською.

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 6 клас

Немає

Підручник Р. В. Мовчан Українська література 6 клас

Немає.

Підручник Т.К. Дудіної, А.О. Панченкова Українська література 6 клас

є інтерактивним за методичним апаратом. Як і на лежить підручникам такого типу, він починається докладним роз'ясненням того, як з ним слід працювати (коментарі до умовних позначок – символів рубрик „Пригадайте”, „Працюємо разом”, „Вузлик на пам'ять”, „Перевірте себе”, „Додому” та інструктаж з організації форм колективної діяльності „Працюємо в парах”, „Працюємо в малих групах”, „Обговорюємо в загальному колі”). Конструктивній роботі на уроці сприятиме, безперечно, й рубрикація тексту, чітке структурування матеріалу за етапами роботи: постановка цілей у формі очікуваних результатів, узагальнення наприкінці уроку та запитання для перевірки результативності роботи на уроці, домашнє завдання.

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 7 клас
немає

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 8 клас
немає

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Зарубіжна література 9 клас немає

Індикатор 2. Стимулювання учнів до формування і висловлювання власного ставлення, точки зору до того, що вивчається

Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа) – немає

Державний стандарт базової і повної середньої освіти.

Є певне положення що сприяють формуванню та висловлюванню учнями власних думок, ставлень, поглядів. Наприклад: «Уміння ... орієнтуватись у суспільних явищах і процесах сучасного світу та давати їм власну оцінку.

1 приклад

Методичні рекомендації щодо вивчення етики у 2009/10 навчальному році - немає

Методичні рекомендації щодо вивчення правознавства у 2009/10 навчальному році

Є деякі рекомендації вчителю, що сприяють формуванню та висловленню учнями власних думок: Виробляти у учнів вміння: оцінювати й регулювати свої взаємини з іншими, здійснювати вибір моделі поведінки у повсякденних життєвих ситуаціях

Уміння формулювати ставлення до права як загальнолюдська цінності

Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів етика

Є деякі рекомендації вчителю: формувати позитивне ставлення й мотивацію до застосування моделей поведінки, орієнтованих на моральні цінності українського суспільства та людства в цілому;

- Оцінює значущість чеснот (привітності, доброзичливості, делікатності, гідності, благородства, скромності) у людських взаєминах.
- Оцінює події в навколишньому світі та власному житті з позицій справедливості. (Всього: 7)

6 клас

Висловлює своє судження про роль моралі й етикету в житті людини та суспільства. (Всього:9)

Обгрунтовує необхідність ставлення до природи України як національного багатства народу. (20)

Навчальна програма «Правознавство (практичний курс)»

Системні рекомендації вчителю. Висловлює власне ставлення до правил співжиття людей та їх дотримання. Висловлює власну оцінку ролі права в житті людей(14) Формулює власну позицію щодо поведінки в ситуації взаємодії з правоохоронними органами (2)

Підручник Етика для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів Данилевська, Пометун

Формулювання власного ставлення і точки зору є темою курсу, навчального предмету, декларується як цінність, забезпечується системою завдань і відповідними рекомендаціями для вчителя і учнів. Приклад: Обміркуйте всім класом: про який моральний вчинок йдеться?..(7)

Поділіться своїми міркуваннями з класом. (1)

Чому Ви так думаєте? (1)
Поміркуйте, що може зробити людину щасливою...(10)
Поділіться своїми міркуваннями з класом...(1)
Поясніть (6)
Чи погоджуєтесь з думкою...(5)

Підручник Етика для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів В. Фесенко, О. Фесенко, Т. Бакіна

Є деякі рекомендації вчителю та учням що сприяють формуванню та висловленню учнями власних думок, ставлень, поглядів в окремих конкретних темах, випадках

- Чи погоджуєшся ти із поетовими розуміннями? Доповни його власним міркуванням.(2)
- Поміркуй над проблемами , які виникають у твоєму класі.(2)
- Проаналізуй репліки kota і папуги...вислів... ситуацію...(6)
- Прокоментуй слова із вірша...(4)
- Порадь...(1)

Підручник Етика 6 клас

Формулювання власного ставлення і точки зору є темою курсу, навчального предмету, декларується як цінність, забезпечується системою завдань і відповідними рекомендаціями для вчителя і учнів

Правознавство (практичний курс) О.І. Пометун, Т.О. Ремех

Формулювання власного ставлення і точки зору є темою курсу, навчального предмету, декларується як цінність, забезпечується системою завдань і відповідними рекомендаціями для вчителя і учнів

- які думки та почуття викликала у вас ця робота...(1)
- Як ви думаєте...(1)
- визначити власне ставлення
- обміняйтесь думками, закінчуючи речення:
- Сформулюйте й запишіть власний висновок про роль правовідносин у житті людини і суспільства (10)
- Поміркуйте...(1), свою думку обґрунтуйте...(1)
- Представте свою думку класу

Правознавство (практичний курс) Наровлянський

Формулювання власного ставлення і точки зору є темою курсу, навчального предмету, декларується як цінність, забезпечується системою завдань і відповідними рекомендаціями для вчителя і учнів

- Висловіть припущення (6)
- Як ви розумієте цей термін (1)
- Висловіть свою думку ...(37)
- Яку роль на вашу думку...(3)
- Запропонуйте власне пояснення...(1)
- Як ви вважаєте...(2)
- Дайте оцінку...(1)
- Чи згодні ви...(1)

Правознавство (практичний курс) В.Л. Сутковой, Т.Н. Філіпенко

Формулювання власного ставлення і точки зору є темою курсу, навчального предмету, декларується як цінність, забезпечується системою завдань і відповідними рекомендаціями для вчителя і учнів Але прикладів немає.

Підручник С.А.Голованов, С.В. Костирко Історія Стародавнього світу

Існує на задовільному рівні. Програма з історії: Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів (ст.10-12). Від 9 балів і вище – заохочення учнів до аналітичної роботи, вільного, аргументованого висловлення своїх думок тощо. Приклад з підручника: Система завдань „Уявіть себе. Що вам сподобалося найбільше? Як ви відреагуєте?“, „Чи бажали б ви...Чому?“, „Яку пораду дали...?“, „Як ви ставитеся до...Чому?“.

Підручник О.І.Бонь, О.Л.Іванюк Історія Стародавнього світу

Існує, але потребує посилення. Приклад:

1. Система завдань „Чи погоджуєтесь ви...” (§9). Що вам сподобалося найбільше?” (§13). Уявіть себе (§21, 39) „Чи були жорстокими..., справедливими.....? Обґрунтуйте свою думку”, (§15, 19)” Чи вважаєте ви, що...?” (§33, 35)”.
2. Критичне ставлення до документу: „Що в документі, є перебільшенням, а що ні ..., правдою....., а що ні? Чи погоджуєтесь ви з документом....? (§7-8, 14,19)

Підручник О.І. Шалагінова, Б.Б. Шалагінов Історія Стародавнього світу.

Існує, але потребує посилення. Приклад:

1. Система завдань „Уяви себе мандрівником; . Як ти вважаєш. Поміркуй. Які чесноти тебе приваблюють? Які риси життя тобі до вподоби, а які – ні.
2. Система завдань „Що вам сподобалося найбільше...? Як ви відреагуєте...?”, „Чи бажали б ви....Чому?”, „Яку пораду дали...?”, „Як ви ставитесь до...Чому

Підручник Крижановський О.П. Історія Середніх віків. Немає

Підручник Подальк Н.Г.Історія Середніх віків

Існує, але потребує посилення. Приклад: Система завдань Чи згодні ви...

Підручник Ліхтей І.М. Історія Середніх віків.

Існує, але потребує посилення. Приклад:

1. Система завдань „Уявіть себе...”.
2. Система завдань „Чи не знаходите ви...?”, „Які сучасні методи розшуку ви запропонували...?”, „Як би ви організували...?”, „Якби..., то я...”

Підручник С.В. Д'ячков , С.Д. Литовченко Всесвітня історія. Новий час (XV – XVIII ст.).

Існує, але потребує посилення. Приклад:

Система завдань: „Як ви вважаєте....?” Що вам сподобалося найбільше...? Що ви вважаєте найважливішим.....?”, „Якими на ваш погляд....?”, „Чи згодні ви....?”

Підручник О.В.Гісем, О.О.Мартинюк Всесвітня історія. Новий час (XV – XVIII ст.).

Існує, але потребує посилення. Приклад:

1. Система завдань „Чи поділяєте ви...?”, ”
2. Система завдань „Уявіть себе”
3. Система завдань на критичну оцінку документів „що є фактами, а що вигадкою автора?”

Підручник Я.М.Бердичевський, І.Я.Щупак, Л.В.Морозова Всесвітня історія, 9 клас.

Існує, але потребує посилення. Приклад:

1. Система завдань „Як ви думаєте.....? Чи поділяєте ви точку зору...? Висловіть свою думку....
2. Система завдань „Для обговорення в групі” (Вступ)
3. Система завдань „Уявіть себе учасником суперечки....; депутатом Конвенту...., ”

Підручник С.О.Осмоловський, Т.В.Ладиченко Всесвітня історія. 9 клас.

Існує, але потребує посилення. Приклад:

Система завдань „Уявіть себе... Що вам сподобалося найбільше...?, Чому на вашу думку...? Висловіть свою думку, своє ставлення щодо...Які роздуми у вас викликають...? Що вам більше імponує...?”

Підручник О.В.Гісем, О.О.Мартинюк Всесвітня історія, 9 клас.

Система завдань „Чи поділяєте ви...?, Як на вашу думку...? Висловіть своє ставлення...

Навчальний курс: Вступ до історії 5 клас

Існує, але потребує посилення. Приклад:

Програма :в П.З. є рекомендації: «завдання учителя – надати учням можливість проявляти і захищати власну думку...» *Програма: Критерії оцінювання навчальних досягнень* учнів передбачають, що «учень може вільно висловлювати власні судження і переконливо їх аргументувати (11 б.), презентувати власну інтерпретацію історичних явищ (12 б.)». *Підр-к*: «Що у запропонованих фрагментах вас найбільше вразило й здивувало?»; «Як ви вважаєте, чи могли ідеї П Пестеля щодо рівності людей бути реалізовані в Росії на початку 19 ст.? »

Розділ I – відсутні; розділ II: з 29 завд. – 1; розділ III: з 40 завд – 1; розділ IV: з 46 завд. – 3

Навчальний курс: Історія України, всесвітня історія (інтегрований курс) 6 клас

Існує, але потребує посилення. Приклад: програма: у П.З. є рекомендації: «завдання учителя – надати учням можливість проявляти і захищати власну думку...»

Програма: Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів передбачають, що «учень може вільно висловлювати власні судження і переконливо їх аргументувати (11 б.), презентувати власну інтерпретацію історичних явищ (12 б.).»

Підр-к: «Порівняй поведінку двох царей і скажи, хто, на твою думку, вчинив розумніше?»; «В чому ти вбачаєш істотну відмінність між двома арміями?»; «Які риси характеру Цезаря викликають у тебе особливі симпатії?»; «Чого, на твою думку, не вистачило Спартаку, щоб досягти успіху?»; «Як ти вважаєш, чи загинула антична культура разом із загибеллю античної цивілізації?»

Розділ I: з 99 завд. після параграфів та 20 завд. до уроку узагальнення. - 5 питань та завд. такого типу; розділ II: з 79 завд. після параграфів та 11 завд. до уроку узагальнення - 2; розділ VI: з 65 завд. після параграфів та 11 завд. до уроку узагальнення - 4.

Навчальний курс: Історія України 7 клас

Існує, але потребує посилення. Приклад: *Програма:* у П.3. є рекомендації: «завдання учителя – надати учням можливість проявляти і захищати власну думку...»; «...для перевірки таких елементів підготовки учнів з історії, як ... обґрунтування власного ставлення учня, його позиції, оцінки щодо історичної події, явища, діяча...потрібно використовувати такі форми контролю, як розгорнуті усні та письмові відповіді, есе, дослідження, проекти тощо.»

Програма: Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів передбачають, що «учень може вільно висловлювати власні судження і переконливо їх аргументувати (11 б.), презентувати власну інтерпретацію історичних явищ (12 б.).»

Підр-к: «Що вам подобається, а що не подобається в постаті Святослава?»; «Дайте власну оцінку заходам Володимира Великого ...»; «Який характер мав намір московських князів приєднати всі руські землі? Власну думку обґрунтуйте»; «Як ви оцінюєте дії польської влади у Перемишлі?»; «Чи погоджуєтесь ви з думкою, що Вилькомірська битва мала трагічні наслідки для України?»; «У чому, на вашу думку, полягало прогресивне значення магдебурзького права?»; «Висловіть власну думку щодо історичного значення Київської Русі.»

Тема I: з 73 завд. до параграфів і документів – 6 завд. такого типу, з 46 завд. для тематичного оцінювання (т.о.) - 2; тема II: з 93 завд. – 6, з 68 завд. для т.о. - 4; тема V: з 125 завд. – 6; з 87 завд. для т.о. – 2.

Навчальний курс: Історія України 8 клас

Існує, але потребує посилення. Приклад: *В програмі, П.3.* є рекомендації: «завдання учителя – надати учням можливість проявляти і захищати власну думку...»; «...для перевірки таких елементів підготовки учнів з історії, як ... обґрунтування власного ставлення учня, його позиції, оцінки щодо історичної події, явища, діяча...потрібно використовувати такі форми контролю, як розгорнуті усні та письмові відповіді, есе, дослідження, проекти тощо.»

Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів передбачають, що «учень може вільно висловлювати власні судження і переконливо їх аргументувати (11 б.), презентувати власну інтерпретацію історичних явищ (12 б.).»

Програма: Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів 8 кл. не містять будь-яких вказівок щодо вміння висловлювати власне ставлення, точку зору.

Підр-к: «Яке значення, на вашу думку, відіграв культурно – освітній центр, створений князем К.- В. Острозьким?»; «Складіть перелік подій з історії України 16 ст., які ви вважаєте найважливішими. Обґрунтуйте свій вибір.»; «Визначте, якими були, на вашу думку, досягнення і прорахунки Б. Хмельницького, здійснені ним у роки Національно – визвольної війни. Поясніть свою думку.»; «Як ви гадаєте, чи сприяла економічна політика гетьмана І. Мазепи його популярності серед селян і козаків?»; «Назвіть імена видатних історичних діячів цієї доби. У чому ви вбачаєте їх внесок в історію України кінця 17 – 1-ої пол. 18 ст.?»; «Чи поділяєте ви висловлену точку зору (щодо висловлювання польського короля)? Наведіть факти, які підтверджують вашу думку.»

Тема I: з 140 завд. до параграфів і документів – завд. такого типу 7; тема III: з 120 завд. – 4; тема V: з 85 завд. – 5.

Навчальний курс: Історія України 9 клас

Існує, але потребує посилення. Приклад: *Програма:* у П.3. є рекомендації: «завдання учителя – надати учням можливість проявляти і захищати власну думку...»; «...для перевірки таких елементів підготовки учнів з історії, як ... обґрунтування власного ставлення учня, його позиції, оцінки щодо історичної події, явища, діяча...потрібно використовувати такі форми контролю, як розгорнуті усні та письмові відповіді, есе, дослідження, проекти тощо.»

Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів передбачають, що «учень може вільно висловлювати власні судження і переконливо їх аргументувати (11 б.), презентувати власну інтерпретацію історичних явищ (12 б.).»

Програма: Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів 9 кл. передбачають, що учень «дає власну оцінку інтерпретації подій в істор. документах»; «дає власну оцінку діяльності У. Кармелюка, Т. Шевченка, діяльності Кирило – Мефодіївського братства та значення подій 1848-1849 рр. на західноукраїнських землях.»

Підр-к: «Чому, на ваш погляд, для вирішення суто українських справ Капніст був змушений звертатися до уряду іноземної держави?»; «Чи погоджуєтесь ви з твердженням, що поява «Русалки Дністрової» стала важливою віхою в укр. національному русі?»; «Чи згодні ви з пропозицією П. Пестеля саме таким чином розв'язати національне питання?»

Тема I: з 36 завд. до параграфів і документів – 1; тема II: з 100 завд. – 3; тема VII - VIII: з 152 завд. – 2.

Підручник Є. В. Волощук Зарубіжна література клас 5

Існує на задовільному рівні. Приклад:

усі завдання та запитання апелюють безпосередньо до учнів та їхнього особистого досвіду. Типовими, зокрема, є формулювання „Що/чому, на твою думку,...”, „А як уважаєш ти?”, „Чи згоден ти з цією думкою?” (с. 13,42, 59, 67, 88, 167,179), „Які б з чарівних речей ти хотів би мати? Як би ти їх використав?” (с.42), „Які літературні казки тобі відомі? Чи здогадуєшся ти, який твір Пушкіна має на увазі Кім Учений?” (с.47), „Яке враження справила на тебе...” (с.124, 168, 227), „Чи змінився твій погляд на світ природи після знайомства з казкою Кіплінга?” (с.149), „Чи сподобався тобі цей твір?” (с. 171, 259) В аналізованому підручнику завдання послідовно супроводжуються настановою „Обґрунтуй свою думку” або „Обґрунтуй свою думку прикладами з тексту”, (с. 13, завд.2, 4; с.25, завд.2; с. 66, завд.3; с.88, завд.5; с.125, завд.6; с.149, завд.6).

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 5 клас

Існує, але потребує посилення. Приклад: Завдання спонукають до висловлення власного ставлення, а саме: с. 35, завд. 13 – *склади невеличку казку про твою улюблену тварину*; с. 43, завд. 2 – *як ти розумієш вислів...;* с. 59, завд. 6 – *чи подобається тобі Попелюшка*; с. 189, завд. 14 – *чи подобаються тобі твори про тварин, чому?;* с. 191, завд. 3 – *який з віршів тобі сподобався найбільше, чому?;* с. 199, завд. 3 – *спробуй створити своє хоку*; с. 201, завд. 3 – *прочитай рядки з вірша Р.Бернса „Чесна бідність”, які сподобалися тобі найбільше*; с. 285, завд. 5 – *чому хлопчики містечка заздрили Геку? Чи згодний ти з їхньою думкою, чому?;*

Підручник Р. В. Мовчан Українська література клас 5

Існує на задовільному рівні. Приклад:

Що думаєш про це ти? Які з уривків (віршів, прислів'їв, загадок тощо) тобі сподобалися найбільше? Чи любиш ти слухати музику? Що, на твою думку, означає вислів...?

фактично, 50% завдань особистісно спрямовані, і це підкреслено мовною формою – звертанням на *ти* – та змістом того, про що запитують, пор.: „*Чи був ти коли-небудь у „кімнаті сміху”?* З чого там сміявся? *Чи любиш сміховинки, гуморески, анекдоти? Розкажи щось на уроці. Чи розсмішила ця розповідь твоїх друзів? Чи хотів би ти мати таку палату, як один з братів у казці „Близнята”?* Як думаєш, що означає **щирий сміх**? *Чи залежить він від внутрішнього стану людини, від її вдачі? Як ти думаєш, кому легше на світі: людям веселим, дотепним, із почуттям гумору – оптимістам чи песимістам, які все бачать у похмурих, нерадісних барвах?*” (с. 90).

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 6 клас

Існує фрагментарно, потребує поглиблення. Приклад:

В інформаційному листі „Методичні рекомендації про вивчення зарубіжної літератури ...у 2009/10 навчальному році” зазначено, що з-поміж завдань навчального курсу пріоритетним є формування навичок самостійного аналізу та аргументованого оцінювання прочитаного (с. 30), проте нічого не сказано про вміння висловлювати власне ставлення до матеріалу, що вивчається. На жаль, жодних настанов чи вказівок про те, що на уроках зарубіжної літератури важливо навчитися висловлювати власне ставлення до матеріалу, в аналізованому підручнику **немає**. Очевидно, автори намагалися компенсувати цю прогалину супровідною настановою до деяких запитань „Обґрунтуйте свою думку” (с. 24: завд.8; с.47: завд.1; с. 45: завд. 7,11; с.49: завд.3; с. 63: завд.13; с.141: завд. 7; с. 205, завд. 3) або заохоченням до висловлення власного ставлення, а саме: с. 24, завд. 13 – *Чи користувалися коли-небудь міфічними уявленнями особисто ви?;* с. 31, завд. 1 – *Які міфічні уявлення правдавніх людей запам'яталися особисто вам*; с. 39, завд. 12 – *Як ставитися до Геракла особисто ви? Чому?;* с. 39, завд. 19 – *Напиши твір „Мій улюблений міфологічний герой”;* с. 63, завд. 13 – *Як ви ставитесь до Хрюкіна? До Очумелова?;* с. 91, завд. 20 – *Що б ви попросили в Духа Майбутнього Різдва? Це все.У підручнику взагалі немає завдань, спрямованих на формулювання узагальнювальної власної оцінки чи власного ставлення.*

Підручник Р. В. Мовчан Українська література 6 клас

Існує на задовільному рівні. Приклад:

Що думаєш про це ти? Які з уривків (віршів, прислів'їв, загадок тощо) тобі сподобалися найбільше? Чи любиш ти слухати музику? Що, на твою думку, означає вислів...? На жаль, для кількісного аналізу такі запитання та завдання майже не надаються, оскільки вони не становлять окремого блоку в методичному апараті книги, а вплетені в авторський виклад, визначаючи його особливу стилістику, про що йшлося вище. Про місце цих запитань у структурі підручника в кількісному вимірі можна зробити висновок за однією темою. Так, у темі „*Пригоди і романтика*”, у якій опрацьовано уривки з 3-ох повістей, наведено 91 запитання, з яких 35 стимулюють до висловлення власної думки, апелюють до особистого досвіду дитини, її сприйняття, вражень тощо. Тож, фактично, 40% завдань особистісно спрямовані, і це підкреслено мовною формою – звертанням на *ти* – та змістом того, про що запитують, пор.: „*Чи притаманна тобі допитливість? Тебе манять таємниці довоколишнього світу? Чи погоджуєшся, що прочитані книжки допомагають їх відкривати?*” (с. 162) або „*Чи розповідав тобі хтось з дорослих про своє дитинство? Як ти думаєш, навіщо? У твоєму житті є щось таке, про що хотілося б пам'ятати завжди?...Пригадай, як ти прокидаєшся вранці. Чи маєш відчуття, що все найголовніше – попереду?*” (с. 91). В аналізованому підручнику завдання послідовно супроводжуються настановою „Обґрунтуй свою думку” або „Аргументуй відповідь” (у темі, яку розглядаємо для прикладу, це такі завдання: с. 161 – *Як ти вважаєш, Ява і Павлуша – романтики? Аргументуй відповідь*; с.192 – *Чи*

справжні друзі Митько і Сергій? ? Аргументуй відповідь; у рубриці „Завдання додому” завд. 1 – Поміркуй, чи важливий для сучасної людини романтичний порив, уміння фантазувати, уявляти? Аргументуй свої міркування; с. 193 у рубриці „Дискутуємо” завд. 1 – Який, на твою думку, твір розділу найромантичніший? Доведи свою думку.

Підручник Т.К. Дудіної, А.О. Панченкова Українська література 6клас

Існує на задовільному рівні. Приклад.

с. 16 – *Як ви розумієте вислів „Пісня – душа народу”? Висловіть свої думки в загальному колі; с. 17 – Пригадайте народні пісні, що вам доводилося чути. Висловіть свої враження; урок „Пісні літнього циклу”, урок „Купальські пісні”, с. 22 – Чи доводилося вам спостерігати свято Івана Купала? Розкажіть про свої враження; урок „Веснянки”, с. 35 – Чим приваблюють вас веснянки?; урок „Колискові пісні”, с. 38 – Які колискові пісні співала вам мамам в дитинстві? Розкажіть, які спогади виникають у вас, коли ви чуєте колискову?; урок „Ліричні пісні літературного походження”, с. 46 – Які зі згаданих пісень ви чули? Чи подобаються вони вам? Чим саме?; урок „Стрілецькі пісні”, с. 53 – Які почуття викликають у вас розглянуті пісні?*

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 7клас

Існує як фрагмент. Приклад:

В аналізованій темі є лише одне завдання, що містить подібне формулювання, а саме: с. 37, завд. 15 – *Яку баладу ви вибрали для вивчення напам'ять? Чому саме її? У підручнику взагалі немає завдань, спрямованих на формулювання узагальнювальної власної оцінки чи власного ставлення.*

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 8клас

Немає

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Зарубіжна література 9клас

Існує, але потребує посилення. Приклад: „Обґрунтуйте свою думку” або „Як ви думаєте?” Наприклад, у темі „Від романтизму до реалізму” такий коментар супроводжує 5 завдань з 77.

Індикатор 3. Стимулювання учнів до пошуку і висловлювання різних відповідей, перегляду альтернативних, зокрема протилежних точок зору. Запрошення учнів до вільного обговорення та дискусії щодо навчальних та життєвих проблем

Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа) – немає

Державний стандарт базової і повної середньої освіти

Є певне положення: «В основній школі формуються ... уміння ... вести дискусію».

Методичні рекомендації щодо вивчення етики у 2009/10 навчальному році - немає

Методичні рекомендації щодо вивчення правознавства у 2009/10 навчальному році

Є окремі рекомендації щодо залучення учнів до дискусії: Виробляти у учнів вміння спілкуватись, дискутувати, розв'язувати проблеми

Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів етика -немає

Навчальна програма «Правознавство (практичний курс)»

Є в очікуваних результатах - запрошення учнів до вільного обговорення та дискусії щодо навчальних та життєвих проблем, уміння спілкуватись, дискутувати, розв'язувати проблеми

Підручник Етика для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів

Існує на задовільному рівні. Приклад:

Є чіткі, процедурно описані рекомендації щодо систематичного залучення учнів до пошуку різних відповідей, до їх обговорення та аргументованого висловлення у ході дискусії. Наявність різних відповідей, різних позицій учнів та їх захист визнається метою та цінністю предмета етики. Наприклад:

В підручнику пропонуються завдання:

Висловіть за допомогою уявного мікрофона свою думку (1)

Як ви оцінюєте дії Петра?(1)

Як можна було б діяти інакше в цій ситуації? (1)

Як, ви гадаєте...(4)

Чи погоджуєтесь Ви... (3)

Як можна оцінити поведінку або вчинок людини з погляду моралі? (1)

Існує думка, що правила етикету – непотрібний спадок від минулого, адже будь-які правила обмежують свободу. Наведіть три докази, що спростовують це твердження. (1)

Спробуйте спростувати або підтвердити його. (1)

Порівняйте (5) свої записи з результатами однокласників.

Обґрунтуйте... (4)

Доведіть, що правило... (2)

Підручник Етика для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів В. Фесенко, О. Фесенко, Т. Бакіна

Існує, але потребує посилення. Приклад: Обговори разом з товаришами ситуації поведінки і спілкування в розіграних сценках

Дискусія на тему: «Що таке справжня дружба», «Чи вміють товаришувати хлопчики і дівчатка мого класу». (Рекомендації, щодо проведення дискусії відсутні) (3)

Доведи, (бажано на власних прикладах), що сила волі, характер, манера поведінки виховуються за допомогою «можна» та «неможна».

Підручник Етика 6 клас

Існує на задовільному рівні. Приклад:

Є чіткі, процедурно описані рекомендації щодо систематичного залучення учнів до пошуку різних відповідей, до їх обговорення та аргументованого висловлення у ході дискусії. Наявність різних відповідей, різних позицій учнів та їх захист визнається метою чи цінністю предмета етики

Правознавство Пометун Ремек

Існує на задовільному рівні. Приклад:

Є чіткі, процедурно описані рекомендації щодо систематичного залучення учнів до пошуку різних відповідей, до їх обговорення та аргументованого висловлення у ході дискусії. Наявність різних відповідей, різних позицій учнів та їх захист визнається метою чи цінністю предмету

1. Обговоріть (3)
2. Порівняйте власні думки з думками авторів підручника.
3. Проведіть загальнокласну дискусію

Правознавство (практичний курс) Наровлянський

Існує але потребує поглиблення. Приклад:

Є чіткі, процедурно описані рекомендації щодо систематичного залучення учнів до пошуку різних відповідей, до їх обговорення та аргументованого висловлення у ході дискусії. Наявність різних відповідей, різних позицій учнів та їх захист визнається метою чи цінністю предмета

1. Обґрунтуйте... (3)
2. Доведіть... (4)

Правознавство (практичний курс) В.Л. Сутковой, Т.Н. Філіпенко

Існує але потребує поглиблення. Приклад:

Є чіткі, процедурно описані рекомендації щодо систематичного залучення учнів до пошуку різних відповідей, до їх обговорення та аргументованого висловлення у ході дискусії.

Приклад:

1. Проведіть дискусію, попередньо зробивши анкетування...
2. Порівняйте пари понять...
3. Проаналізуйте правові ситуації (4)
4. Дайте правовий обґрунтований аналіз ситуації... (1)
5. Розв'яжіть ситуацію (19)

Підручник С.А.Голованов, С.В. Костирко Історія Стародавнього світу
немає

Підручник О.І.Бонь, О.Л.Іванюк Історія Стародавнього світу
немає

Підручник О.І. Шалагінова, Б.Б. Шалагінов Історія Стародавнього світу.

Існує але фрагментарно. Приклад: Рубрика „Ідеї для дискусії” в уроках узагальнення: Чому загинули трипільські міста? Наведи різні існуючі погляди щодо цього. Обґрунтуй власну точку зору.

Підручник Крижановський О.П. Історія Середніх віків. Немає

Підручник Подаляк Н.Г. Історія Середніх віків. Немає

Підручник Ліхтей І.М. Історія Середніх віків.

Існує але фрагментарно. Приклад: Завдання на формулювання альтернативної позиції.

1. Війна трьох братів завершилася підписанням Верденського договору. Чи могли події розвиватися інакше? Запропонуйте свій варіант. Якою б тоді була карта Європи сьогодні? (§1)
2. Уявіть, що Грюнвальдську битву виграли тевтонці. Як це вплинуло б на розвиток регіону? (§18)

Підручник С.В. Д'ячков, С.Д. Литовченко Всесвітня історія. Новий час (XV – XVIII ст.). Немає

Підручник О.В.Гісем, О.О.Мартинюк Всесвітня історія. Новий час (XV – XVIII ст.). немає

Підручник Я.М.Бердичевський, І.Я.Щупак, Л.В.Морозова Всесвітня історія, 9 клас.

Існує, але потребує посилення. Приклад:

1. Вирішення пізнавальних завдань

1. Вольтер і Руссо по-різному ставилися до приватної власності. Ж.Ж.Русс вважав....., Вольтер відповідав....., „Уявіть себе учасником суперечки. Чиї аргументи є більш переконливими для Вас? Поясніть свою точку зору на приватну власність та її роль в історії та житті сучасного суспільства” (§1)
2. Лорд Пальмерстон казав: „У Британії немає вічних союзників і вічних ворогів. У Британії є лише вічні інтереси. Як ви думаєте, що крилося за цим твердженням?” (§12)
3. Події 1857 – 59 рр називають по-різному..... Який ваш варіант цих подій? (§22)

Підручник С.О.Осмоловський, Т.В.Ладиченко Всесвітня історія. 9 клас.

Існує але фрагментарно. Приклад: Окремі завдання

1. Система завдань типу „Поміркуйте”, „Подумайте”, „Уявіть себе”
2. Робота в групах (§2.).
3. Обговорення історичних питань (§§5, 28, 29)
4. Робота в парах (§5).
5. Завдання типу „Запропонуйте альтернативний шлях”(§15).

Підручник О.В.Гісем, О.О.Мартинюк Всесвітня історія, 9 клас.

Існує але фрагментарно. Приклад: Окремі завдання, учнівський проект.

Навчальний курс: Вступ до історії 5 клас

Програма– існує але потребує посилення

Програма :Класифікація умінь і навичок учнів з історії передбачає «систематичне та послідовне формування» в курсі основної школи таких вмінь і навичок: «брати участь в дискусії, аргументувати власну позицію з посиланням на джерело; будувати доказ чи спростування; висловлювати власну точку зору щодо історичної інформації й обґрунтовувати її».

Програма: Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів передбачають, що «учень характеризує істор. процеси, використовуючи різні джерела інформації (10 б.)». (Але немає вимог щодо розгляду саме контраверсійних думок, розвитку навичок дискутування.)

Підручник – немає

Навчальний курс: Історія України, всесвітня історія (інтегрований курс) 6 клас

Програма і підручник – існує але потребує посилення. Наприклад:

Програма :Класифікація умінь і навичок учнів з історії передбачає «систематичне та послідовне формування» в курсі основної школи таких вмінь і навичок: «брати участь в дискусії, аргументувати власну позицію з посиланням на джерело; будувати доказ чи спростування; висловлювати власну точку зору щодо історичної інформації й обґрунтовувати її».

Програма:Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів передбачають, що «учень характеризує істор. процеси, використовуючи різні джерела інформації (10 б.)». Але немає вимог щодо розгляду саме контраверсійних думок, розвитку навичок дискутування.

Підр-к: в кожному із уроків узагальнення з теми (11) є рубрика «Ідеї для дискусії» в якій пропонуються питання для обговорення. Будь-які поради або пояснення щодо алгоритму обговорення відсутні. Питання різні за характером: «Які риси життя давніх египтян свідчать про те, що в них: а) уже існувала держава б) залишалися пережитки родового ладу»; «Чому Греція втратила незалежність у війні з македонцями?»; «У чому полягали переваги і недоліки демократії в Афінах?»

Завдання на пошук та перегляд різних точок зору: «Які гіпотези існують про пробатьківщину слов'ян?»; «Як ти оцінюєш факт ворожого ставлення раних христ'ян до римської культури? Порівняй різні можливі погляди на ці події.»; «Дай оцінку законам Солоні з погляду: а) селянина; б) ремісника; в) аристократа; г) раба»; «Чому загинули трипільські міста? Наведи різні існуючі погляди щодо цього. Обґрунтуй власну точку зору».

Зі всіх завдань усіх 11 розділів – 4 завд. такого типу (див. приклади)

Навчальний курс: Історія України 7 клас

Програма. Існує але потребує посилення

Програма :Класифікація умінь і навичок учнів з історії передбачає «систематичне та послідовне формування» в курсі основної школи таких вмінь і навичок: «брати участь в дискусії, аргументувати власну позицію з посиланням на джерело; будувати доказ чи спростування; висловлювати власну точку зору щодо історичної інформації й обґрунтовувати її».

Програма:Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів передбачають, що «учень характеризує істор. процеси, використовуючи різні джерела інформації (10 б.)». Але в критеріях відсутні акценти щодо розгляду саме контраверсійних думок, розвитку навичок дискутування.

Підручник – відсутнє

Навчальний курс: Історія України 8 клас

Існує фрагментарно Наприклад:

Програма :Класифікація умінь і навичок учнів з історії передбачає «систематичне та послідовне формування» в курсі основної школи таких вмінь і навичок: «брати участь в дискусії, аргументувати власну позицію з посиланням на джерело; будувати доказ чи спростування; висловлювати власну точку зору щодо історичної інформації й обґрунтовувати її».

Програма :Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів передбачають, що «учень характеризує істор. процеси, використовуючи різні джерела інформації (10 б.)». Але в критеріях відсутні акценти щодо розгляду саме контраверсійних думок, розвитку навичок дискутування.

Підр-к: Запрошення до дискусії відсутнє, але в рубриці «Завдання для допитливих» після параграфів зустрічаються завдання, які можна розглядати, як опосередковане запрошення до обговорення:«Чи можна стверджувати, що в 60 -70-х рр.. 17.ст.. Запорозька Січ відіграла руйнівну роль для Української козацької держави?»; «Чи можна гайдамацький і опришківській рухи схарактеризувати як соціальний бандитизм?».

Завдання які можна розглядати, як ті, що говорять про існування різних поглядів та стимулюють до *перегляду* точок зору різних людей: «Історики дотримуються різних точок зору на проблеми походження українського козатства і виникнення Запорозької Січі. Познайомтесь із ними за додатковою літературою і підготуйте повідомлення.»; «Яким є ставлення автора до подій. Про які він розповідає?»; «Український історик В. Липинський писав про Кричевського, що він загородив «своїм трупом ворогові шлях в Україну, урятував повстанське військо від катастрофи попасти між два вогні». Поясніть наведену думку.»; «Серед істориків є різні думки щодо того, який рік слід вважати роком розколу Української держави на Лівобережну та Правобережну Гетманщини: 1660, 1663 чи 1667. Яка ваша думка з цього приводу?»

Тема I: з 140 завд. до параграфів и документів завд. такого типу – 3 ; тема III: з 120 завд. – 4; тема V: з 85 завд. –0.

В рубриці «Цікаво знати» є фрагмент тексту, в якому йдеться про існування різних оцінок Гадяцького договору серед укр. істориків (В. Смолій, В. Шевчук), але будь – яке завдання до нього відсутнє.

Будь-які завдання інших типів, спрямовані на перегляд альтернативних, зокрема протилежних точок зору, запрошення учнів до вільного обговорення та дискусії щодо навчальних та життєвих проблем відсутні.

Навчальний курс: Історія України 9 клас

Існує але потребує посилення. Наприклад:

Програма :Класифікація умінь і навичок учнів з історії передбачає «систематичне та послідовне формування» в курсі основної школи таких вмінь і навичок: «брати участь в дискусії, аргументувати власну позицію з посиланням на джерело; будувати доказ чи спростування; висловлювати власну точку зору щодо історичної інформації й обґрунтовувати її».

Програма :Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів передбачають, що «учень характеризує істор. процеси, використовуючи різні джерела інформації (10 б.)». Але в критеріях відсутні акценти щодо розгляду саме контраверсійних думок, розвитку навичок дискутування.

Підр-к: Перед параграфами є творче завдання, деякі з них можна розглядати, як опосередковане запрошення до обговорення:« Правильно чи помилково стверджувати, що умови життя українців в Австрійській імперії були кращими, ніж в Російській? Свою відповідь обґрунтуйте.»; «Наскільки несправедливим чи справедливим буде стверджувати, що народні виступи проти свавілля були даремними й не мали жодних позитивних наслідків?».

Завдання подібного типу зустрічаються також в тексті параграфів в рубриці «Поміркуйте» (як проблемне питання перед пунктом): «Чи правомірно стверджувати, що з появою Братства тарасівців укр.. національно - визвольний рух вступив в нову фазу свого розвитку?»

Тема I: з 36 завд. до параграфів и документів завд. такого типу – 1 ; тема II: з100 завд. – 2; тема VII - VIII: з 152 завд. –7.

Завдання, які можна розглядати як такі, що спрямовані на перегляд альтернативних, зокрема протилежних точок зору: «Якою була офіційна оцінка в Російській імперії особи Івана Мазепи і як він зображений в «Історії Русів?»»; «Порівняйте пункти «Руської правди» і зміст Конституції М. Муравйова щодо вирішення національного питання.»; « Порівняйте указ 1867 р. з циркуляром 1863 р. Які висновки випливають з цього порівняння?»

Завд. такого типу тема II: з100 завд. – 2; тема VII - VIII: з 152 завд. –1 (див. приклади).

Підручник Є. В. Волощук Зарубіжна література клас 5

Існує але потребує поглиблення. Наприклад:

У навчальному авторському тексті багато методологічних настанов утілено в позиціях – здебільшого протилежних, часто різних – вигаданих персонажів Сашка й Софійки.

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 5 клас
Немає

Підручник Р. В. Мовчан Українська література клас 5

Існує на задовільному рівні. Наприклад:

Як ти думаєш, чи матимуть давні книги в ХХІ ст. належне місце? Чи будуть вони якось використовуватися? Як саме? А чи знаєш ти щось про життя своїх дідуся, бабусі, а також далеких предків? Звідки довідався про них? Чи не пробував скласти дерево свого роду? Як вважаєш, чому люди цікавляться своїм минулим, минулим свого народу? Звідки можна про нього дізнатися? Чи був ти коли-небудь в історичному музеї? Спробуй довідатися, що таке архіви. На твою думку, які джерела найточнішими для пізнання минулого?

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 6 клас
немає

Підручник Р. В. Мовчан Українська література 6 клас

Існує на задовільному рівні. Наприклад:

Цей критерій послідовно реалізовано в структурі підручника через спеціальну рубрику „Дискутуємо”. Так, у темі „Пригоди і романтика” запитання в цій рубриці запропоновані до узагальнювальних матеріалів на с. 193, а саме: 1. Який, на твою думку, твір розділу найромантичніший? Доведи свою думку. 2. Хто з героїв цих творів найсміливіший, найнаполегливіший у досягненні своєї мети? У чому це проявляється? Окрім того, у структурі методичного апарату передбачено рубрику „Аргументуємо свою думку”, яка також містить дискусійні запитання, пор.: с.200 – 1. Чи заздрісній людині легко й щасливо живеться? Доведи свою думку прикладом із сучасного життя. 2. На місці якого персонажа байки ти можеш уявити себе й чому?

Підручник Т.К. Дудіної, А.О. Панченкова Українська література 6 клас
немає

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 7 клас
Немає

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 8 клас
немає

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Зарубіжна література 9 клас
немає

Індикатор 4. Забезпечення можливостей для активної комунікації та співпраці учнів у навчанні

Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа)

Є рекомендація до діалогу як форми навчального спілкування. Приклад:

«Нова педагогічна етика ... зумовлює використання особистісного діалогу як домінуючої форми навчального спілкування, спонукає до обміну думок, вражень...».

1 приклад.

Державний стандарт базової і повної середньої освіти - немає

Методичні рекомендації щодо вивчення етики у 2009/10 навчальному році - немає

Методичні рекомендації щодо вивчення правознавства у 2009/10 навчальному році

Є окремі рекомендації щодо організації активної комунікації. Приклад:

...в основній та старшій школі слід широко використовувати активні методи навчання та інтерактивні педагогічні технології: групова робота, рольові ігри, моделювання юридичних процедур і суспільних процесів, дискусії, тощо

Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів етика

Є окремі рекомендації щодо організації активної комунікації: На уроках етики вчитель використовує інтерактивні технології навчання. Актуальними є також бесіда,

Навчальна програма «Правознавство (практичний курс)»

Є прямі рекомендації щодо організації активної комунікації: Практичний курс правознавства як шкільний предмет передбачає певні особливості організації навчально-виховного процесу насамперед обов'язкове систематичне (на кожному уроці) використання інтерактивних методів навчання: мозкового

штурму, дискусії, взаємонавчання в малих групах, парах, імітації спрощених судових слухань, ажурної пилки, рольових ігор тощо.

Підручник Етика для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів

Існує на задовільному рівні.

Активні та інтерактивні форми роботи на уроках є домінуючими. Вчитель орієнтований на поєднання фронтальної групової, парної та індивідуальної роботи на кожному уроці.

Приклад:

Об'єднайтесь у малі групи, пригадайте або придумайте короткі ситуації, в яких герою доводилося б вибрати між добром і злом. (5)

Об'єднайтесь у 5 команд...(1)

Готуючись до наступного уроку, проведіть класом захід «Чисте повітря» або посадимо дерево.(1)

Попрацюйте в четвінках: оберіть одну з наведених ситуацій та продумайте відповідь на поставлене до неї запитання. (3)

За допомогою уявного мікрофона обговоріть тему «Бути вихованим – це означає...» (5)

... та розіграйте сценки, як треба чинити...(1)

Обміркуйте в парах, а потім в четвінках: що означає бути ввічливим? (1)

Пограйте в гру (2) «Дзеркало».(В підручнику чіткий опис гри с. 45)

Розкажіть про такі ситуації один одному...(2)

Проаналізуйте в малих групах ситуації...(працюючи в малих групах...)(2)

Розіграйте міні сценки...(3)

Розіграйте діалог...(4)телефонну розмову (2)

Підручник Етика для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів В. Фесенко, О. Фесенко, Т. Бакіна –

Існує фрагментарно, приклад:

Дискусія на тему: «Що таке справжня дружба», «Чи вміють товаришувати хлопчики і дівчатка мого класу». (Рекомендації, щодо проведення дискусії відсутні) (3)

Підручник Етика 6 клас. О.Данилевська, О.Пометун

Існує на задовільному рівні. Приклад:Активні та інтерактивні форми роботи на уроках є домінуючими.

Вчитель орієнтований на поєднання фронтальної групової, парної та індивідуальної роботи на кожному уроці

Правознавство (практичний курс) О.Наровлянський

Існує, але потребує посилення

1. Проведіть рольову гру «Прийняття закону»
2. За допомогою «Мозкового штурму» ...(1+1+1)
3. Проведіть установчі збори уявної дитячої організації, скориставшись пам'яткою та зразком, які подано в підручнику.
4. Зімітуйте в класі судове засідання з розгляду уявної справи

Правознавство (практичний курс) В.Л. Сутковой, Т.Н. Філіпенко

Існує фрагментарно, приклад:

1. обгрунтуйте свою позицію
2. Об'єднавшись у пари порівняйте результати...
3. Тема дискусії... (1)
4. Проведіть правовий турнір (Є детальна інструкція проведення турніру)
5. Придумайте і розіграйте в ролях ситуації

Правознавство Пометун Ремех

Існує на задовільному рівні. Приклад:

Активні та інтерактивні форми роботи на уроках є домінуючими. Вчитель орієнтований на поєднання фронтальної групової, парної та індивідуальної роботи на кожному уроці

1. обговоріть у загальному колі*(37)
2. Означає, що інструкцію, як працювати за тим чи іншим методом, ви знайдете в додатку до підручника.
3. Працюючи в малих групах*(25)
4. Працюючи в парах(70)
5. За допомогою уявного мікрофона*
6. користуючись уявним мікрофоном(3)
7. Працюючи в четвінках (1)
8. Розподіліть ролі учасників слухань, які, об'єднавшись у групи, будуть відстоювати запропоновану позицію.
9. Використайте метод «ажурна пилка»*
10. «коло ідей»*(3)
11. Об'єднайтесь у 5 малих груп...(1)
12. Розіграйте ситуацію...(1)
13. Прочитайте в ролях...(1)

14. Працюючи методом «ажурна пилка»(1)
15. Імітація судового розгляду справи (1)
16. Працюючи в трійках...(2)
17. Методом «Навчаючись-вчусь»(2)
18. Метод «Акваріум» (1)

Підручник С.А.Голованов, С.В. Костирко Історія Стародавнього світу

Існує, але потребує посилення. Приклад:

1. Гра-екскурсія „Серед давніх людей” (§ 2).
2. Робота в парах (§5).
3. Робота в групах (§§13, 17, 23).
4. Обговорення історичних питань (§33)
5. Спільне виконання творчої роботи (§53)
6. Робота в парах
  - „Один з вас живе у родовій общині, інший – у сусідській. Розкажіть один одному про спосіб життя своєї общини” (§5).
  - „Один з вас – голова патріархального роду, інша очолює материнську общину. Переконайте один одного у перевагах своєї спільноти” (§5).
7. Робота в групах
  - Виберіть з текстів §§ 10-11 назви географічних та історичних об’єктів. Знайдіть на карті і розкажіть про них (*Підказка: розділіться з товаришами – хтось працює з назвами річок, хтось – країн, міст, народів тощо*) (§13).
  - Історична гра „Правління царів у Персії” (§17)
  - Розподіліть з друзями області науки і культури. Наведіть приклади досягнень в них давніх китайців. Які з них ви б додали до переліку семи чудес світу? (§23)
  - Разом з друзями складіть оповідання про кожну групу слов’ян (§53)

Підручник О.І.Бонь, О.Л.Іванюк Історія Стародавнього світу

Немає

Підручник О.І. Шалагінова, Б.Б. Шалагінов Історія Стародавнього світу.

Немає

Підручник Крижановський О.П. Історія Середніх віків.

Немає

Підручник Подаляк Н.Г.Історія Середніх віків

немає

Підручник Ліхтей І.М. Історія Середніх віків.

Існує, але потребує посилення. Приклад:

Є конкретні рекомендації для

1. Робота в групах
2. Робота парам

Підручник С.В. Д’ячков , С.Д. Литовченко Всесвітня історія. Новий час (XV – XVIII ст.). Немає

Підручник О.В.Гісем, О.О.Мартинюк Всесвітня історія. Новий час (XV – XVIII ст.). немає

Підручник Я.М.Бердичевський, І.Я.Щупак, Л.В.Морозова Всесвітня історія, 9 клас.

Існує фрагментарно, приклад: Завдання для обговорення в групах

Підручник С.О.Осмоловський, Т.В.Ладиченко Всесвітня історія. 9 клас.

Існує фрагментарно, приклад:

1. Робота в групах (§2).
2. Обговорення історичних питань (§§5, 28, 29)
3. Робота в парах (§5).

Підручник О.В.Гісем, О.О.Мартинюк Всесвітня історія, 9 клас. немає

Навчальний курс: Вступ до історії 5 клас

Програма : П.З. визначає «успішним є те навчання, яке створює атмосферу небайдужості... спільного розв’язання навчальної проблеми». Є рекомендації щодо «поєднання активних та інтерактивних форм, методів... на уроках»

Підручник – немає

**Навчальний курс: Історія України, всесвітня історія (інтегрований курс)
6 клас**

Існує фрагментарно, приклад: Програма: П.З. визначає «успішним є те навчання, яке створює атмосферу небайдужості... спільного розв'язання навчальної проблеми» Є рекомендації щодо поєднання активних та інтерактивних форм, методів... на уроках.

Підр-к: одне завдання, яке хоч трохи зорієнтоване на комунікацію – «Підготуй повідомлення про гадану прабатьківщину слов'ян. Проведіть в класі обговорення на цю тему». Все!

Навчальний курс: Історія України 7 клас

Програма :П.З. визначає «успішним є те навчання, яке створює атмосферу небайдужості... спільного розв'язання навчальної проблеми» Є рекомендації щодо поєднання активних та інтерактивних форм, методів... на уроках.

Підр-к: будь - які завдання, зорієнтовані на комунікацію відсутні.

Навчальний курс: Історія України 8 клас

Програма :П.З. визначає «успішним є те навчання, яке створює атмосферу небайдужості... спільного розв'язання навчальної проблеми». Є рекомендації щодо «поєднання активних та інтерактивних форм, методів... на уроках».

Підр-к: будь - які завдання, зорієнтовані на комунікацію відсутні.

Навчальний курс: Історія України 9 клас

Існує але потребує посилення

Програма :П.З. визначає «успішним є те навчання, яке створює атмосферу небайдужості... спільного розв'язання навчальної проблеми» Є рекомендації щодо поєднання активних та інтерактивних форм, методів... на уроках.

Підр-к: будь - які завдання, зорієнтовані на комунікацію відсутні.

Підручник Є. В. Волощук Зарубіжна література клас 5

Немає

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 5 клас

Існує фрагментарно, приклад:

Лише чотири рази (на с. 26, с. 35, с.42, с. 285) дітям запропоновано прочитати казку з друзями за особами, поділитися результатами виконання завдання з сусідом по парті або разом з друзями підготувати інсценізацію.

Підручник Р. В. Мовчан Українська література клас 5

Немає

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 6 клас

немає

Підручник Р. В. Мовчан Українська література 6 клас

Немає

Підручник Т.К. Дудіної, А.О. Панченкова Українська література 6 клас

Існує на задовільному рівні. Приклад:

Працюючи в загальному колі, обговоріть...або Працюючи в парах, обговоріть...;

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 7 клас

Немає

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 8 клас

немає

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Зарубіжна література 9 клас

немає

Критерій 2. Рефлексивність навчання та самооцінка

Індикатор 1.Організація рефлексивної діяльності учнів щодо процесу та результатів навчання

Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа) – немає

Державний стандарт базової і повної середньої освіти

Є певне положення: «Уміння аналізувати власний досвід».. «Вміння оцінювати власні можливості». «Аналізувати власний досвід ефективного спілкування».

Методичні рекомендації щодо вивчення етики у 2009/10 навчальному році - немає

Методичні рекомендації щодо вивчення правознавства у 2009/10 навчальному році

Окремі рекомендації щодо рефлексії: Виробляти у учнів вміння: рефлексувати

Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів «етика»

Є рекомендації вчителю:

Оцінює власні вчинки та вчинки інших з погляду їх суспільної значущості.

Оцінює спілкування своє та інших, спираючись на норми етикету.

оцінює свої вчинки та вчинки однокласників з точки зору їх моральної зрілості.
Всього 7

Аналізує свої вчинки і поведінку, враховуючи їх оцінку однокласниками.

Аналізує власну поведінку та поведінку інших, враховуючи розмаїття життєвих ситуацій

Навчальна програма «Правознавство (практичний курс)»

Є прямі рекомендації щодо рефлексії: Застосовувати рефлексію

Підручник Етика для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів

Існує на задовільному рівні. Приклад:

В усіх текстах уроків зустрічаються завдання, що запрошують учнів до рефлексії:

Поспостерігайте за собою протягом...(1+1+1 одного дня та оцініть свою поведінку з позицій добра та зла.

Чи вмієте це ви?

Напишіть невеличку розповідь про себе: «Вчинок, яким я пишаюсь».

Як би ви вчинили в подібній ситуації?

За допомогою уявного мікрофона, оцініть себе...

Перевірте свою здатність до товаришування й дружби за допомогою тесту...

Підручник Етика для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів В. Фесенко, О. Фесенко, Т. Бакіна –

Існує фрагментарно, приклад:

В домашньому завданні учням пропонується оцінити себе з різних позицій

Школа самовдосконалення: (14)

Мої уявлення про себе, або що я знаю про себе.

Я є ...

Я хочу бути...

Яким мене сприймають ..

Мої позитивні якості...

Мої вади...

Спостерігай за своєю поведінкою протягом тижня...()

Моє ставлення до інших людей..

Підручник Етика 6 клас

Існує на задовільному рівні. Приклад:

Завдання чи рекомендації щодо рефлексивної діяльності учнів є в багатьох уроках.

Поміркуйте над самим собою. Складіть перелік своїх задатків, які вам відомі. Чи є ви здібною людиною? Чому ви так думаете? Чи маєте ви задатки, здібності, що їх ви хотіли б розвинути? Чи всі можливості для цього ви використовуєте?

Що поєднує всі наведені висловлювання? Чи є дозвілля важливим для людини? Чому? Поясніть свою думку, використовуючи власний життєвий досвід і наведені вислови.

Поспостерігайте за собою протягом тижня...

Правознавство Пометун Ремех

Існує на задовільному рівні. Приклад: на кожному уроці наприкінці вміщено завдання на рефлексію уроку.

Правознавство (практичний курс) Наровлянський Немає

Правознавство (практичний курс) В.Л. Сутковой, Т.Н. Філіпенко Немає

Підручник С.А.Голованов, С.В. Костирко Історія Стародавнього світу
Немає

Підручник О.І.Бонь, О.Л.Іванюк Історія Стародавнього світу немає

Підручник О.І. Шалагінова, Б.Б. Шалагінов Історія Стародавнього світу.

Немає

Підручник Крижановський О.П. Історія Середніх віків. Немає

Підручник Подалаяк Н.Г.Історія Середніх віків. Немає

Підручник Ліхтей І.М. Історія Середніх віків. Немає

Підручник С.В. Д'ячков, С.Д. Литовченко Всесвітня історія. Новий час (XV – XVIII ст.). Немає

Підручник О.В.Гісем, О.О.Мартинюк Всесвітня історія. Новий час (XV – XVIII ст.). Немає

Підручник Я.М.Бердичевський, І.Я.Щупак, Л.В.Морозова Всесвітня історія, 9 клас. Немає

Підручник С.О.Осмоловський, Т.В.Ладиченко Всесвітня історія. 9 клас. Немає

Підручник О.В.Гісем, О.О.Мартинюк Всесвітня історія, 9 клас. Немає
Навчальний курс: Вступ до історії 5 клас

Програма: П.З. рекомендує використовувати таку форму навчального спілкування, «яка спонукає до обміну думок, вражень, моделювання життєвих ситуацій...самоаналізу, самооцінки, самопізнання».

Підручник – немає

Навчальний курс: Історія України, всесвітня історія (інтегрований курс) 6 клас

Програма: П.З. рекомендує використовувати таку форму навчального спілкування, «яка спонукає до обміну думок, вражень, моделювання життєвих ситуацій...самоаналізу, самооцінки, самопізнання».

Навчальний курс: Історія України 7 клас. Немає

Навчальний курс: Історія України 8 клас. Немає

Навчальний курс: Історія України 9 клас. Немає

Підручник Є. В. Волощук Зарубіжна література клас 5. Немає

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 5 клас

Немає

Підручник Р. В. Мовчан Українська література клас 5. Немає

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 6 клас

Немає

Підручник Р. В. Мовчан Українська література 6 клас

Існує на задовільному рівні. Приклад:

рефлексивні завдання наявні, пор.: 14 – *Що в поемах Т. Шевченка зацікавило тебе найбільше? Що спонукало до роздумів: історичні факти, події чи образи козаків, їхня лицарська вдача? У методичному апараті до окремих текстів подекуди запропоновано рубрику „Прислухаємося до себе”. Запропоновані в ній запитання передбачають саме рефлексію, пор.: с. 31 – 1. *Що ти відчуваєш, коли виконується гімн України? Чи хотілося б тобі чути його частіше? Коли ще можна відчутти подібні відчуття?.. 3. Чи віриш ти в щасливе майбутнє нашої Батьківщини? Яким його уявляєш?**

Підручник Т.К. Дудіної, А.О. Панченкова Українська література 6 клас

Немає

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 7 клас

Немає

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 8 клас

немає

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Зарубіжна література 9 клас. немає

Індикатор 2. Організація оцінювання учнями власної діяльності та діяльності інших

Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа)

Є окрема рекомендація: «Нова педагогічна етика ... зумовлює використання... *самоаналізу, самооцінки, самопізнання*».

Державний стандарт базової і повної середньої освіти - немає

Методичні рекомендації щодо вивчення етики у 2009/10 навчальному році - немає

Методичні рекомендації щодо вивчення правознавства у 2009/10 навчальному році немає

Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів «Етика» немає

Навчальна програма «Правознавство (практичний курс)» немає

Підручник Етика для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів

Завдання на самооцінку є важливою складовою навчання, відображено практично у кожному параграфі

Перевірте себе... (таку позначку ви знайдете після кожного параграфа) (21) Є окремо 2 уроки: «Перевірте, чого навчилися опановуючи тему»

Підручник Етика для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів В.Фесенко, О.Фесенко, Т.Бакіна –

В окремих темах уроків зустрічаються завдання, що запрошують учнів до самооцінки та взаємооцінки

Підведення підсумків, узагальнення в кінці розділу (4)

Запитання і завдання для самоперевірки... (4)

Підручник Етика 6 клас

В усіх уроках зустрічаються завдання, що запрошують учнів до самооцінки та взаємооцінки.

В домашньому завданні учням пропонується оцінити себе з різних позицій

Перевірте та оцініть себе» - таку позначку ви знайдете після кожного параграфа.

Перевірте чого навчилися опановуючи тему... (4)

Оцініть себе... (10)

Перевірте одне одного, по черзі відповідаючи на запитання... (2)

Спробуйте оцінити себе: виберіть із трьох запропонованих оцінок ту, яку ви вважаєте своєю... (1)

Дайте відповіді на запитання й оцініть себе... (1)

Правознавство Пометун Ремек

В окремих темах уроків зустрічаються завдання, що запрошують учнів до самооцінки та взаємооцінки.

В домашньому завданні учням пропонується оцінити себе з різних позицій

✚ ПЕРЕВІРТЕ, ЧОГО НАВЧИЛИСЯ, ОПАНОВУЮЧИ РОЗДІЛ

«ПРАВИЛА І ЗАКОНИ У СУСПІЛЬСТВІ ТА ТВОЄМУ ЖИТТІ» (4 варіанти завдань для самоперевірки) (5)

✚ Оцінка власної участі в роботі малої групи... (1)

Правознавство (практичний курс) Наровлянський

Немає

Правознавство (практичний курс) В.Л. Сутковой, Т.Н. Філіпенко

В окремих темах уроків зустрічаються завдання, що запрошують учнів до взаємооцінки

Після закінчення роботи зробіть взаємоперевірку ()

Підручник С.А.Голованов, С.В. Костирко Історія Стародавнього світу

Немає

Підручник О.І.Бонь, О.Л.Іванюк Історія Стародавнього світу

немає

Підручник О.І. Шалагінова, Б.Б. Шалагінов Історія Стародавнього світу.

Немає

Підручник Крижановський О.П. Історія Середніх віків.

Немає

Підручник Подаляк Н.Г.Історія Середніх віків

Немає

Підручник Ліхтей І.М. Історія Середніх віків.

немає

Підручник С.В. Д'ячков , С.Д. Литовченко Всесвітня історія. Новий час (XV – XVIII ст.).

Немає

Підручник О.В.Гісем, О.О.Мартинюк Всесвітня історія. Новий час (XV – XVIII ст.). немає

Підручник Я.М.Бердичевський, І.Я.Щупак, Л.В.Морозова Всесвітня історія, 9 клас. немає

Підручник С.О.Осмоловський, Т.В.Ладиченко Всесвітня історія. 9 клас.

Немає

Підручник О.В.Гісем, О.О.Мартинюк Всесвітня історія, 9 клас. немає

Навчальний курс: Вступ до історії 5 клас

Програма :П.З. передбачає, що ознайомлення учнів «з визначеними вимогами до навчальних досягнень дозволяє їм... організувати самоконтроль за особистим просуванням у навчанні.»

Програма : Класифікація умінь і навичок учнів з історії передбачає «систематичне та послідовне формування» в курсі основній школи таких вмінь і навичок: «оцінювати власну відповідь; давати усний відгук на повідомлення і доповіді інших учнів.»

Програма :Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів передбачають, що «учень рецензує відповіді учнів (10 б.)».

Але *Програма*: Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів 5 кл не передбачає будь – яку конкретизацію щодо розвитку подібних вмінь у 5 кл.

Підручник – немає

Навчальний курс: Історія України, всесвітня історія (інтегрований курс) 6 клас

Програма :П.З. передбачає, що ознайомлення учнів «з визначеними вимогами до навчальних досягнень дозволяє їм... організувати самоконтроль за особистим просуванням у навчанні.»

Програма : Класифікація умінь і навичок учнів з історії передбачає «систематичне та послідовне формування» в курсі основній школи таких вмінь і навичок: «оцінювати власну відповідь; давати усний відгук на повідомлення і доповіді інших учнів.»

Програма : Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів передбачають, що «учень рецензує відповіді учнів (10 б.)».

Але *Програма*: Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів 6 кл не передбачає будь – яку конкретизацію щодо розвитку подібних вмінь у 6 кл.

Підр-к: після кожного з 56 параграфів, а також у 11 уроків узагальнення є рубрика «Перевір свою пам'ять», яка містить репродуктивні питання з теми параграфу. Будь-якій алгоритм самоперевірки або самооцінки відсутній.

Навчальний курс: Історія України 7 клас

Програма :П.З. передбачає, що ознайомлення учнів «з визначеними вимогами до навчальних досягнень дозволяє їм... організувати самоконтроль за особистим просуванням у навчанні.»

Програма :Класифікація умінь і навичок учнів з історії передбачає «систематичне та послідовне формування» в курсі основній школи таких вмінь і навичок: «оцінювати власну відповідь; давати усний відгук на повідомлення і доповіді інших учнів.»

Програма :Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів передбачають, що «учень рецензує відповіді учнів (10 б.)».

Підр-к: після кожного з 25 параграфів є рубрика «Перевіримо знання», яка містить репродуктивні питання та питання високого рівня. Будь-якій алгоритм самоперевірки або самооцінки відсутній.

Навчальний курс: Історія України 8 клас

Існує але потребує посилення

Програма :П.З. передбачає, що ознайомлення учнів «з визначеними вимогами до навчальних досягнень дозволяє їм... організувати самоконтроль за особистим просуванням у навчанні.»

Програма: Класифікація умінь і навичок учнів з історії передбачає «систематичне та послідовне формування» в курсі основній школи таких вмінь і навичок: «оцінювати власну відповідь; давати усний відгук на повідомлення і доповіді інших учнів.»

Програма: Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів передбачають, що «учень рецензує відповіді учнів (10 б.)».

Підр-к: Во вступі до курсу є рекомендації учням: «Працюючи з матеріалом параграфів необхідно обов'язково перевіряти себе, щоб переконатися, чи правильно ви запам'ятали істор. хронологію, приз віща діячів, нові поняття і терміни.»; «Тестові завдання до теми дозволять вам здійснити самоперевірку рівня набутих знань.»

Одне із завд. до вступу також заохочує учнів до самоперевірці знань: «Поясніть, як ви розумієте висновки, наведені наприкінці параграфа. Свою відповідь підтвердьте прикладами з його тексту (Надалі таку вправу доцільно виконувати після кожного параграфа з метою перевірки своїх знань.)»

Навчальний курс: Історія України 9 клас

Існує але потребує посилення

Програма :П.З. передбачає, що ознайомлення учнів «з визначеними вимогами до навчальних досягнень дозволяє їм... організувати самоконтроль за особистим просуванням у навчанні.»

Програма: Класифікація умінь і навичок учнів з історії передбачає «систематичне та послідовне формування» в курсі основній школи таких вмінь і навичок: «оцінювати власну відповідь; давати усний відгук на повідомлення і доповіді інших учнів.»

Програма: Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів передбачають, що «учень рецензує відповіді учнів (10 б.)».

Підр-к: після кожного з 38 параграфів є рубрика «Перевірте себе», яка містить репродуктивні питання та питання високого рівня. Будь-якій алгоритм самоперевірки або самооцінки відсутній.

Підручник Є. В. Волощук Зарубіжна література клас 5

Немає

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 5 клас

Немає

Підручник Р. В. Мовчан Українська література клас 5

Немає

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 6 клас

немає

Підручник Р. В. Мовчан Українська література 6 клас

Немає

Підручник Т.К. Дудіної, А.О. Панченкова Українська література 6 клас

Немає

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 7 клас

Немає

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 8 клас

Немає

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Зарубіжна література 9 клас

Немає.

Критерій 3. Використання навичок КМ для вирішення інформальних завдань, проблем, що виходять за рамки одного предмету чи навчального процесу

Індикатор 1. Стимулювання учнів до вирішення інформальних завдань, проблем, що виходять за рамки одного предмету чи навчального процесу

Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа)

Є згадування про необхідність

«Недоліком загальноосвітньої підготовки залишаються недостатні вміння учнів вільно використовувати здобуті знання для розв'язання практичних завдань, аналізу нестандартних ситуацій».

Державний стандарт базової і повної середньої освіти - немає

Методичні рекомендації щодо вивчення етики у 2009/10 навчальному році - немає

Методичні рекомендації щодо вивчення правознавства у 2009/10 навчальному році - немає

Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів етика

Є вказівка на необхідність формування

Використовує у різних ситуаціях доречні словесні форми.

Використовує уміння дистантного спілкування (письмового та електронного листування і телефонних розмов).

Використовує та пояснює основні жести

Навчальна програма «Правознавство (практичний курс)»

Є вказівка на необхідність застосування

Досліджує демократичні процеси у житті навчального закладу, функціонування органів учнівського самоврядування, моделює демократичні процедури прийняття колективних рішень. (2)

Підручник Етика для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів

Питання та завдання, що стимулюють вирішення інформальних завдань, проблем, що виходять за рамки одного предмету, присутні в багатьох уроках

Готуючись до наступного уроку, проведіть класом захід „Чисте подвір'я” або „Посадімо дерево”. Для цього порадитися з учителем, директором, батьками. Призначте день та розділіть обов'язки.

Підручник Етика для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів В. Фесенко, О. Фесенко, Т. Бакіна – немає

Підручник Етика 6 клас

Питання та завдання, що стимулюють вирішення інформальних завдань, проблем, що виходять за рамки одного предмету, присутні

Що означає на думку ВОЗ бути здоровою людиною? У чому різниця між хворобою і нездоров'ям? Чи завжди ви відчуваєте себе саме так? Що ви зазвичай робите, коли відчуваєте нездоров'я? Що ще бажано робити у такому випадку?

Правознавство Пометун Ремех

Питання та завдання, що стимулюють вирішення інформальних завдань, проблем, що виходять за рамки одного предмету, присутні, але обмежено...

Прочитайте наведену нижче ситуацію

Правознавство (практичний курс) Наровлянський

Немає

Правознавство (практичний курс) В.Л. Сутковой, Т.Н. Філіпенко

Немає

Підручник С.А.Голованов, С.В. Костирко Історія Стародавнього світу

Існує, але потребує посилення

Завдання на проведення історичних та сучасних паралелей

➤ Які риси афінської демократії притаманні сучасній Україні? (§31)

➤ Обговоріть друзями клятву херсонеситів. Які з її тверджень варто пам'ятати жителям сучасної України? (§33)

➤ Хто такий Меценат? Чому його ім'я стало загальним? Імена яких українських меценатів вам відомі? Що вони зробили для України? (§44)

Підручник О.І.Бонь, О.Л.Іванюк Історія Стародавнього світу

немає

Підручник О.І. Шалагінова, Б.Б. Шалагінов Історія Стародавнього світу.

Фрагментарно

Як ти розумієш вислів: „Усе в світі підпорядковане законові розвитку”? Наведи приклади з життя особистого, природи, суспільства чи своєї родини. Напиши на цю тему невеликий твір-роздум (§2)

Підручник Крижановський О.П. Історія Середніх віків.

Частково

Згадай українські народні гуляння. Чи є серед них схожі на візантійські? Якщо така схожість є, звідки вона взялася? (т.3,§1)

Підручник Подаляк Н.Г.Історія Середніх віків

немає

Підручник Ліхтей І.М. Історія Середніх віків.

немає

Підручник С.В. Д'ячков, С.Д. Литовченко Всесвітня історія. Новий час (XV – XVIII ст.).

Немає

Підручник О.В.Гісем, О.О.Мартинюк Всесвітня історія. Новий час (XV – XVIII ст.). немає

Підручник Я.М.Бердичевський, І.Я.Щупак, Л.В.Морозова Всесвітня історія, 9 клас.

Існує, але потребує посилення

1. Використовуючи твори світової літератури, складіть словесний портрет, опис діяльності, способу життя одного з буржуа XIX ст. (Вступ)
2. Дослідіть шляхи становлення великих бізнесменів у цей період американської історії. Як і за рахунок чого вони досягали своєї мети? (§13)
3. Сьогодні – Японія одна з найрозвиненіших країн світу. Як ви вважаєте, яку роль зіграли в цьому піднесенні події останньої третини XIX ст. (§20).
4. Які з творів світової літератури XIX ст. представляються вам найбільш актуальними для осмислення цієї епохи? Обґрунтуйте свій вибір (§26).

Підручник С.О.Осмоловський, Т.В.Ладиченко Всесвітня історія. 9 клас.

Немає

Підручник О.В.Гісем, О.О.Мартинюк Всесвітня історія, 9 клас. немає

Навчальний курс: Вступ до історії 5 клас

Є окремі завдання

Підр – к: «Намалюйте герб вашої родини. Не забудьте, що він повинен мати обов'язкові елементи, про які йшлося в параграфі»; «Чим сучасні гривні відрізняються від гривень часів Київської Русі? Назвіть не менше п'яти ознак». «Що в життєвому й творчому шляху Лесі Українки може слугувати прикладом для сучасної людини?»

З 27 завд. розділу I – 5;

З 31 завд. розділу IV – 1.

Навчальний курс: Історія України, всесвітня історія (інтегрований курс)

6 клас

Підр – к: «Що спільного в календарях стародавніх єгиптян і сучасних?»; «Чи збереглися в сучасному суспільстві риси ієрархічної організації? У чому ти вважаєш її недоліки або переваги?»; «Порівняй політичні порядки в Афінах із сучасною демократією.»; «Назви українські слова, що утворилися від грецьких мусейон, лікей, колос. Наведи приклади з художньої літератури»; «Прочитай «Норми римського права». Які з положень не втратили свого значення в наші дні? Поясни їх на прикладах з життя».

Розділ I: з 99 завд. після параграфів та 20 завд до уроку узагальнення. - 0 питань та завд. такого типу ; розділ II: з 79 завд після параграфів та 11 завд до уроку узагальнення - 2; розділ VI: з 65 завд. після параграфів та 11 завд. до уроку узагальнення – 1.

Навчальний курс: Історія України 7 клас

Немає

Навчальний курс: Історія України 8 клас

немає

Навчальний курс: Історія України 9 клас

Існує але потребує посилення

Підр –к: Завдання, які можна розглядати, як такі, що стимулюють використання набутих знань в житті: «Порівняйте становище жінки в укр. суспільстві початку 20 ст. із сучасним становищем.»; «Охарактеризуйте громадський і сімейний побут 1-ої пол. 19 ст. Які його риси збереглися й до сьогоднішнього дня?»; «Що ви знаєте про рух населення в вашому краї? З'ясуйте, чи не пов'язано це з історією вашого роду.»

Завд. такого типу на весь підручник – 3

Підручник Є. В. Волощук Зарубіжна література клас 5

Немає

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 5 клас

Існує, але потребує поглиблення. Завдання безсистемні

де ти можеш відчутти силу слова? Чи відомі тобі випадки, коли сила слова вплинула на якісь важливі події?

уяви, що тобі потрібно оформити книгу казок про тварин. Спробуй намалювати обкладинку та ілюстрацію до книги;

які цінності в житті людини вищі за гроші й звання?

Підручник Р. В. Мовчан Українська література клас 5

Немає

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 6 клас

Існує безсистемно, випадково, потребує поглиблення

с. 15, завд. 6 – Як міфи втілюються в різних видах мистецтва? Наведіть приклади; *с.15, завд. 13 – Спробуйте намалювати міфологічний сюжет для писанки (вишиванки);* *с. 187, завд. 5 – На географічній карті світу прокладіть маршрут подорожі „Пілігрима”, позначивши місця найважливіших подій;*

Підручник Р. В. Мовчан Українська література 6 клас

Немає

Підручник Т.К. Дудіної, А.О. Панченкова Українська література 6 клас

переглянути домашню бібліотеку, розпитати батьків, як вони її збирали, які книжки для них мають найбільшу цінність, та підготувати розповідь про неї.

– Підготуйте усну розповідь „Улюблена пісня нашої родини”;

– Прочитайте зразки віншувань. Скориставшись наведеними текстами народних пісенних поздоровлень, складіть новорічне віншування та побажання для членів своєї родини, вчителів, друзів;

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 7 клас

Існує як виключення

14 – Які з давніх законів Ліліпутії ви б упровадили в Україні?; *с. 233, завд. 8 – За повістю А. К. Дойла „Собака Баскервілів” складіть poradnik „Як написати справжній детектив”.* *с. 187, завд. 5 – На географічній карті світу прокладіть маршрут подорожі „Пілігрима”, позначивши місця найважливіших подій;* *с. 258, завд. 9 – Спробуйте написати власний фантастичний твір.* Впадає в око безсистемність таких завдань, їхня мізерна кількість, пунктирність,

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 8 клас

немає

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Зарубіжна література 9 клас

Немає

Сфера 2

Зміст курікулума та його можливості

для здійснення вчителями діяльності для розвитку критичного мислення учнів

Критерій 1. Питання та завдання спрямовані на мислення високого рівня(аналіз, синтез, оцінку)

Індикатор 1. Питання та завдання орієнтовані на мислення високого рівня

Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа) – немає

Державний стандарт базової і повної середньої освіти

Зустрічається орієнтація на мислення високого рівня у стандарті з історії

3. «Уміння оцінювати роль і місце античної культури в загальноісторичному процесі».
4. «Визначати передумови, причини, наслідки і шляхи подолання ... конфліктів середньовіччя».
5. «Аналізувати відносини українців з іншими народами».
6. «Аналізувати національно-визвольну боротьбу...».
11. «Аналізувати заяви, договори».

Методичні рекомендації щодо вивчення етики у 2009/10 навчальному році - немає

Методичні рекомендації щодо вивчення правознавства у 2009/10 навчальному році

Є окремі рекомендації щодо застосування критичного мислення

Застосовувати на правовому матеріалі критичне мислення, аналіз, синтез, оцінку

Пізнавальна діяльність учнів на уроках правознавства має включати:

- пошук, первинний аналіз і застосування правової інформації, аналіз положень нормативних правових актів;
- аналізувати нормативно правові акти;
- уміння аналізувати правові явища та діяння на основі норм права та приписів закону

Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів етика

Є окремі рекомендації

Аналізує життєві ситуації, пов'язані з реалізацією прав та свобод людини в Україні. (3)

Навчальна програма «Правознавство (практичний курс)»

Є прямі численні рекомендації

застосовувати на правовому матеріалі критичне мислення, аналіз, синтез, оцінку,

Оцінює вчинки та поведінку учасників ситуацій з точки зору її правомірності (8)

Аналізує правові ситуації щодо правопорушень.(12)

Моделює процедуру укладання договору та розв'язує ситуації, що можуть виникнути при укладанні договорів неповнолітніми особами.

Підручник Етика для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів

В кожному уроці більшість завдань орієнтована на мислення високого рівня

Працюючи в парах, оберіть одне з наведених висловлювань і поясніть, як ви його розумієте. Сформулюйте, яке моральне правило впливає зі змісту висловлювання.

Висловіть за допомогою уявного мікрофону свою думку з питань: хто правий Олеся чи Богданко? Чому у них виникла суперечка? Чи можна розуміти добро по-різному?

Підручник Етика для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів В. Фесенко, О. Фесенко, Т. Бакіна – нема

Підручник Етика для 6 класу загальноосвітніх навчальних закладів

В кожному уроці більшість завдань орієнтована на мислення високого рівня

Правознавство Пометун Ремех

Існує на задовільному рівні

**Правознавство (практичний курс) Наровлянський
немає**

Правознавство (практичний курс) В.Л. Сутковой, Т.Н. Філіпенко

Немає

Підручник С.А.Голованов, С.В. Костирко Історія Стародавнього світу

Існує, але потребує посилення

2. Завдання на порівняння

➤ Порівняйте людину розумну і людину умілу (§3)

➤ Порівняйте природні умови Персії та Палестини (§17)

➤ Порівняйте владу Цезаря і Александра Македонського (§42).

➤ Порівняйте християнство і релігії давніх римлян, греків (кількість богів, загробне життя, моральні норми тощо) (§46).

3. Творчо-аналітичні

➤ Складіть розпорядок дня чоловіка, жінки, дитини (на вибір), що живуть у родовій общині.

➤ Ви – телерепортер, що повернувся з Єгипту, підготуйте репортаж про цю країну (§ 8); – радник царя Хаммурапі, який закон ви б запропонували йому прийняти і чому? (§ 12); – скіфський ювелір, вам треба виготовити прикраси для скіфського царя на свій смак, що виготовите, як прикрасите? (§ 19);

➤ Проведіть екскурсію по володіннях багатого чиновника (§9);

➤ Складіть запитання для вікторини за темою: „Давня Греція епохи еллінізму” (§36).

➤ Складіть порівняльне оповідання на тему: „Карфаген і Рим – війни і мир” (§39).

4. Завдання на доведення

➤ Доведіть, спираючись на факти, що у період Середнього царства Єгипет став могутньою державою.

➤ Чому держави, що ведуть загарбницькі війни, рано чи пізно втрачають силу і підкорюються завойовникам? Доведіть це на прикладах з історії країн Передньої Азії (§ 16).

5. Робота з історичним документом

➤ Що як історик ви використаєте з наведеного нижче уривка давньоіндійських казок „Панчатантра” (§ 16)

6. Запитання високого рівня без зовнішніх ознак аналітичних завдань

➤ Чому державі завжди потрібні освічені люди? (§11)

➤ Чому торговій державі необхідно засновувати колонії? (§14)

7. Оцінні завдання

Вивчаючи історію ви стикаєтеся з поняттям „війна”. Поміркуйте, чому починаються війни, до чого вони призводять? Як ви вважаєте, чи прийде людство коли-небудь до того, щоб вирішувати питання мирним шляхом, як це має бути притаманне цивілізаційним державам? (§31)

Підручник О.І.Бонь, О.Л.Іванюк Історія Стародавнього світу

Існує в окремих уроках

1. Завдання на порівняння

➤ Порівняйте зовнішній вигляд і будову тіла неандертальця і людини розумної (§3)

➤ Що спільне, а що відмінне між Давньокитайською та Давньоєгипетською державами? (§24-25).

➤ Порівняйте демократичний устрій Афін, запроваджений Солоном, і устрій за часів Клісфена. (§33)

➤ Порівняйте життя римлян і варварів (§56-57)

➤ Порівняйте племена слов'ян і скіфів (§62)

2. Творчо-аналітичні

➤ Опишіть один день з життя єгипетського селянина (§10)

➤ Якби ви були перським царем, що б ви зробили для зміцнення держави? (§20)

3. Робота з історичним документом

➤ Що необхідно було взяти мандрівникові, щоб здійснити подорож до Єгипту (до док. Діодор Сицилійський про природу Єгипту) (§7-8)

➤ Які людські якості цінувалися в Єгипті. Які дії давні єгиптяни вважали гріхом? (до Молитви) (§12)

4. Завдання на доведення

➤ Доведіть, що культуру критян можна назвати цивілізацією. (§29)

5. Оцінні судження

➤ У якому з видів мистецтва єгиптяни досягли, на ваш погляд, найбільших успіхів? Обґрунтуйте свою думку (§13)

➤ Який з архітектурних шедеврів Вавилону, на вашу думку був уособленням могутності держави? Обґрунтуйте свою думку (§19)

6. Запитання високого рівня без зовнішніх ознак аналітичних завдань

Що можна розказати про реальне життя єгиптян, знаючи їх релігійні вірування? (§12)

Підручник О.І. Шалагінова, Б.Б. Шалагінов Історія Стародавнього світу.

1. Завдання на доведення

- Доведи, що первісні люди, єгиптяни відчували потребу в красі (§4, 12).
- Доведи, що і державне, і повсякденне життя в Китаї було проиняте відчуттям природи та її законів (§25).

2. Завдання на порівняння

- Порівняй будівництво єгипетських пірамід і гробниці Цінг Шіхуанді (§25).
- Порівняй географічне положення Греції з положенням Фінікії, Єгипту, Дворіччя (§27).
- Порівняй думки Солон і Креза про щастя. З ким з них ти більше згодний? (§32).
- Порівняй політичні порядки в Афінах із сучасною демократією. У чому ти вбачаєш подібність, у чому – відмінність? (§35).
- Порівняй навчальні предмети в сучасній та афінській школі. Чи можна стверджувати, що афінська школа стала зразком для сучасної? (§37).

3. Запитання високого рівня без зовнішніх ознак аналітичних завдань

- Чому можна стверджувати, що завойовницькі війни не тільки зміцнювали Ассирію, але й поступово підривали її міць? (§16)
- Які ознаки життя давніх шумерів свідчать про існування у них держави, а які – про пережитки родового ладу? (§20)
- Есхіл у трагедії „Перси” стверджував, що в греко-перських війнах демократія перемогла східну деспотію. Як ви розумієте цю думку? (§38)
- Чому Александр Македонський, завоювавши Єгипет, проголосив себе богом? (§41)

4. Оцінні судження

- Краса у світі багатогранна. У чому пощастило індійцям відкрити красу: у природі, мистецтві, у людських вчинках та думках і яких? (§24)
  - Як ти вважаєш, якою мірою легенда про загибель царства У відповідає дійсності, а в чому вона є вигадкою?
  - Дай оцінку законам Солон з погляду: а) селянина; б) ремісника; в) аристократа; г) раба. (§32)
  - Як ти розумієш, що таке духовна і фізична краса людини? Доведи на прикладах мистецтва, що греки високо цінували духовну і фізичну красу людини.
- У чому полягали переваги і недоліки демократії в Афінах? (§38)

Підручник Крижановський О.П. Історія Середніх віків.

Існує, але потребує посилення

1. Завдання до документу (на визначення достовірності викладених у документі фактів)

- Поміркуй, правду чи легенду переказав історик?...що в розповіді здається правдою, а що вигадкою. Відповідь обґрунтуй (т.3, §2, 3, 4; т.4 §3)

2. Аналітичні завдання

- Правила рицарської честі не в усьому відповідали християнській моралі, яка мпроголошувала любов до ближнього і засуджувала кровопролиття і насильство. Поміркуй, чому церква загалом мирилася з цим? (т.1, §3)

3. Завдання на порівняння

- Що об'єднувало і що відрізняло рицарів і дворян? (т.1, §3)
- Порівняй західноєвропейські монархії VIII – XII та XIII – XV ст. (т.1, §4)
- Порівняй побут візантійських селян і городян (т.2, §1)
- Поміркуй, що схожого і відмінного між ісламським і християнським віровченням (т.2, §2)
- Порівняй побут простого люду і знаті за планом: житло, одяг, меблі, їжа та напої (т. 4, §2)

4. Творчо-аналітичні

„Коли б ти був журналістом у середні віки, які б запитання ти б поставив членам сім'ї? Які б відповіді почув?” (т.1, §3)

Підручник Подаль Н.Г. Історія Середніх віків

Творчо-аналітичні

- Складіть розповідь: „Ділова розповідь купця” (§ 5)

1. Аналітичні завдання

- Спробуйте пояснити, чому виникнення держави супроводжувалося прийняттям нової релігії: у франків – християнства, а в арабів – ісламу. (§ 9)
- Поміркуйте, що було спільне, а що відмінне у діяльності англійського парламенту, французьких Генеральних штатів і німецького рейхстагу. (§ 13)

2. Завдання до документів

- Критичне ставлення до змісту документа „Як насправді...” (§ 5),
  - З'ясуйте, що було спільного і відмінного у діяльності францисканців і домініканців (§ 6)
- На підставі розповіді Саад ед Дина дайте оцінку військовим здібностям султана Мехмеда (§ 20)

Підручник Ліхтей І.М. Історія Середніх віків.

1. Аналітичні завдання

- Подумайте і поясніть, які міські порядки можна розглядати як витоки майбутньої демократії (§5)
- 2. **Завдання на оцінне судження**
- Твір „Чому я не хочу (хочу) жити у справжньому середньовічному замку” (§6)
- 3. **Завдання на порівняння**
- Згадайте роль батька у римській родині і порівняйте її з роллю батька у середньовічній родині. (§2)
- Порівняйте англійський парламент і Генеральні штати у Франції (§15)
- Порівняйте, які моральні чесноти цінувалися в індуїзмі, буддизмі, конфуціанстві. (§20)
- 4. **Творчо-аналітичні**
- Уявіть себе в оточенні Анни Ярославни, яка приїхала до Парижу. Що ви можете побачити у Парижі таке, чого не було в Києві? Порівняйте Париж Генріха і Київ Ярослава Мудрого (§5)
- Уявіть, що ви члени анклаву і обираєте нового папу. Якими якостями він має володіти (риси характеру, моральні якості, здатність вести господарство)? (§8)
- Уявіть себе вікінгом. Кого з військовополонених ви хотіли б залишити собі? Про що доцільно спитати полоненого? (§12)

Підручник С.В. Д'ячков, С.Д. Литовченко Всесвітня історія. Новий час (XV – XVIII ст.).

Існує, але потребує посилення

1. **Аналітичні завдання**
- Поясніть, яким чином політична ситуація в Англії сприяла розвитку економіки (§18)
- Чому конфуціанство називають „релігією порядку”? (§27)
- Поясніть вислів Р.Кіплінга „Захід є Захід, Схід є Схід, і разом їм ніколи не бути” (§27)
- Підсумуйте головні риси розвитку людства в ранній Новий час
2. **Завдання на порівняння**
- Порівняйте повноваження короля в Речі Посполитій та у Франції (§14)
- Порівняйте становище бояр і дворян у Московському царстві (§15)
- Порівняйте становище селян і найманих робітників. (§18)
- Укажіть спільні і відмінні риси французької Фронди і революції в Англії. (§19)
- Порівняйте становище Австрії і Пруссії у ХУІІІ ст. Яка з країн розвивалася більш успішно? (§21)
- Порівняйте повноваження англійського короля й американського президента (§26)
- Порівняйте релігійну політику індійського падишаха Акбара та його сучасника іспанського короля

Філіпа ІІ

- Порівняльна таблиця

Ім'я	Олівер Кромвель	Петро І
Подібність		
Відмінність		
Висновки		

3. **Завдання на доведення**
- Доведіть, що в часи Відродження відбувся стрімкий розвиток науки (§13)

Підручник О.В.Гісем, О.О.Мартинюк Всесвітня історія. Новий час (XV – XVIII ст.). Існує, але потребує посилення

1. **Завдання на оцінне судження**
- Яке поняття, на вашу думку найбільш влучно характеризує події з точки зору їх наслідків: „відкриття Америки” чи „зустріч двох цивілізацій”. Обґрунтуйте. (§1)
- Дайте оцінку діям іспанців під час завоювання Нового Світу. (§2)
- Дайте оцінку діяльності Генріха ІУ (§7)
- Висловіть власне судження про передумови, причини та вплив на розвиток європейського суспільства наведених подій та явищ. ....
2. **Завдання на порівняння**
- Визначте спільні та відмінні риси, притаманні творчості титанів італійського Відродження (§12)

3. **Аналітичні завдання**
- Спробуйте обґрунтувати або спростувати твердження, що потреба в здійсненні Реформації існувала не лише в Німеччині, а й в усій Європі (§5)

Підручник Я.М.Бердичевський, І.Я.Щупак, Л.В.Морозова Всесвітня історія, 9 клас.

1. **Аналітичні завдання**
- Порівняйте об'єднувальний процес в Італії та Німеччині (§11).
- Як ви думаєте, чому Велика Британія у ХІХ ст. (як і у наступні роки) зуміла уникнути революційних потрясінь? (§12)
- Клаузевіц вважав що війна є продовженням внутрішньої політики держави. Чи згодні ви з такою точкою зору? Які факти з історії європейських держав підтверджують чи спростовують цю думку (§24)
- У провідних країнах Європи ХІХ ст. пройшло під знаком втрати позицій аристократії і переходу лідерства до рук буржуазії. Чим можна пояснити цей процес? (§28)
2. **Завдання на порівняння**

➤ Порівняйте основні положення Сан-Стефанського договору та рішення Берлінського конгресу (§19)

3. Творчо-аналітичні

➤ Наполеону належать багато висловів..... Використовуючи афоризми, складіть портрет Наполеона. (§2)

➤ Складіть програму дій учасників грецького повстання, що представляли інтереси національної буржуазії (§6)

➤ Використовуючи текст підручника, складіть основні тези передвиборчої програми майбутнього президента країни. (§9)

➤ Використовуючи текст підручника, складіть діалог між Кавуром і Гарібальді, у якому буде відображено процес об'єднання Італії, майбутній державний лад і проблеми розвитку країни в майбутньому. (§11)

➤ Складіть програму підвищення конкурентноспроможності великої промислової корпорації в 70-80-х рр. XIX ст.

4. На оцінне судження

➤ Чому, на ваш погляд, певні політичні сили і не тільки Франції, жадали (і жадають у наш час) влади „твердої руки” (§2)

➤ Як ви думаєте, чому досвід якобінців є повчальним? (§2)

➤ Перед своєю стратою Ж.Дантон сказав: „Революція пожирає своїх дітей” Як видумаєте, який зміст він вклав у свої слова (§2)

➤ В сучасній Франції переможцем Бородінського бою вважають Наполеона. Як ви думаєте, яка зі сторін здобула перемогу у цій битві? (§4)

У чому, на ваш погляд, полягають уроки США для інших країн світу? (§13)

Підручник С.О.Осмоловський, Т.В.Ладиченко Всесвітня історія. 9 клас.

Існує на задовільному рівні

1. Аналітичні завдання

➤ Проаналізуйте склад депутатів Установчого конвенту, визначте лідерів та їхні ідейні погляди (§3).

➤ Проаналізуйте значення виступу декабристів для російського суспільства (§11).

➤ Проаналізуйте діяльність Паризької Комуні та причини її поразки. Чи могла б влада Комуні існувати довго і поширюватися на всю Францію? (§21).

➤ Подумайте, чому Японія взяла за зразок Конституцію Пруссії? (§27)

➤ Проаналізуйте ідеологію тайпінів. Чому, на вашу думку, вони вважали європейців-християн своїми „братами”? (§30)

➤ Проаналізуйте процес колоніального загарбання Південної Африки. (§32)

2. Завдання на порівняння

➤ Порівняйте конституційно-монархічну і парламентсько-республіканську форми правління. За якої з них парламент має більше повноважень? (§3).

➤ Порівняйте погляди західників і слов'янофілів. (§11).

➤ Порівняйте причини, хід і результати революцій у Німеччині та Італії (§14).

➤ Порівняйте програми об'єднання Італії: революційно-демократичну і помірковано-ліберальну. Яка з них, на вашу думку, більш реалістична та дієва і чому? (§16).

➤ Порівняйте ідеологічні засади консерватизму та лібералізму (§12).

➤ Порівняйте процеси реформування суспільно-економічного життя в Японії та Росії. (§27).

➤ Порівняйте сипайське повстання в Індії з тай пінським повстанням в Китаї.

3. Оцінні судження

➤ Висловіть свою думку щодо якобінської диктатури; щодо страти короля та королеви (§3).

➤ Запропонуйте альтернативний шлях об'єднання Німеччини без застосування військової сили, можливо на основі національних традицій, культури або інших чинників. (§15).

➤ Висловіть свою думку стосовно того, що народи Азії та Африки ніколи б не досягли прогресу без втручання білих колонізаторів. (§28).

Підручник О.В.Гісем, О.О.Мартинюк Всесвітня історія, 9 клас.

Чи можна вважати, що „Декларація...” заклала у Франції підвалини правової держави? Чому? (§1)

➤ Чому події Паризької комуні мають діаметрально протилежні оцінки різних істориків? (§16)

2. Оцінні завдання

➤ Ж.Жорес писав „Революція – варварська форма прогресу. Чи зможемо ми колись побачити той день, коли форма прогресу стане дійсно людською?” Яким є ваше ставлення до цього твердження після завершення вивчення історії Великої французької революції? Обґрунтуйте свою точку зору. (§2)

➤ На прикладах творчості письменників, художників, композиторів, архітекторів покажіть, які моральні цінності було покладено в основу розвитку художньої культури XIX ст. (§25)

3. Аналітичні завдання

➤ Наполеон Бонапарт казав про себе: „Я буваю лисом, то левом. Весь секрет управління полягає в тому, щоб знати, коли саме потрібно бути тим або іншим” Проаналізуйте діяльність Наполеона періоду Консульства та імперії та наведіть приклади, що підтверджують ці слова. (§3)

➤ Проаналізуйте вплив наполеонівських війн на розвиток народів Європи (Узагальнення знань).

➤ Події 1867-1868 рр. дістали різну назву й оцінку істориків. Одні називають їх переворотом, другі – революцією, треті – реставрацією. Якої думки дотримуетесь ви, обґрунтуйте (§20).

- Проаналізуйте та порівняйте перебіг і наслідки модернізації Росії та Японії у другій половині XIX ст. (Узагальнення знань).
  - Проаналізуйте та дайте оцінку наслідкам колоніальної експансії європейських держав, США, та Японії у др. пол. XIX ст.
- 4. Завдання на порівняння**
- Порівняйте політику, яку здійснювали торі і вігі в період їх перебування при владі (§5)
  - Порівняйте економічний розвиток Німеччини та Італії; США та Великої Британії в останній чверті XIX ст. (§17, 18)
- Визначте головні моменти, які відрізняють життя людини в XIX ст. від ХУІІІ ст. (§26)

Навчальний курс: Вступ до історії 5 клас

Програма – існує на задовільному рівні

Підручник – існує, але потребує посилення.

Програма : П.З. визначає, що «критерієм оцінки навчальної діяльності учнів є сьогодні не стільки обсяг матеріалу, що залишився в пам'яті, скільки вміння його аналізувати, узагальнювати, активно використовувати в нестандартній ситуації.»; «...для перевірки таких елементів підготовки учнів з історії, як ... опрацювання (аналіз, ... оцінка) істор. джерел і документів, порівняння, співставлення, обґрунтування власного ставлення учня, його позиції, оцінки щодо історичної події, явища, діяча...потрібно використовувати такі форми контролю, як розгорнуті усні та письмові відповіді, есе, дослідження, проекти тощо.»

Програма: Класифікація умінь і навичок учнів з історії передбачає «систематичне та послідовне формування» в курсі основній школи таких вмінь і навичок: «аналізувати інф – цію; синтезувати засвоєну інф – цію; співставляти та порівнювати однотипні явища, інф – цію з різних джерел; складати порівняльну та узагальнюючу характеристику явищ, процесів; оцінювати окремі факти, події."

Програма: Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів 5 кл передбачають, що учень «порівнював істор. факти та події, оцінює інф - цію з різн.джерел".

Підр-к: «Порівняйте литовське панування та польську колонізацію укр.земель. Чим воно різнилися між собою?»; «Доведіть, що в часи Я, Мудрого Русь перетворилася на могутню державу.» 3 27 завд. розділу I – 2 завд.; з 60 розділу II – 8 завд.; з 40 завд. розділу III – 8 завд.; з 96 розділу IV – 15.

Навчальний курс: Історія України, всесвітня історія (інтегрований курс)

6 клас

Програма та підручник – існує на задовільному рівні.

Програма : П.З. визначає, що «критерієм оцінки навчальної діяльності учнів є сьогодні не стільки обсяг матеріалу, що залишився в пам'яті, скільки вміння його аналізувати, узагальнювати, активно використовувати в нестандартній ситуації.»; «...для перевірки таких елементів підготовки учнів з історії, як ... опрацювання (аналіз, ... оцінка) істор. джерел і документів, порівняння, співставлення, обґрунтування власного ставлення учня, його позиції, оцінки щодо історичної події, явища, діяча...потрібно використовувати такі форми контролю, як розгорнуті усні та письмові відповіді, есе, дослідження, проекти тощо.»

Програма: Класифікація умінь і навичок учнів з історії передбачає «систематичне та послідовне формування» в курсі основній школи таких вмінь і навичок: «аналізувати інф – цію; синтезувати засвоєну інф – цію; співставляти та порівнювати однотипні явища, інф – цію з різних джерел; складати порівняльну та узагальнюючу характеристику явищ, процесів; оцінювати окремі факти, події."

Програма: Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів 6 кл передбачають, що учень «порівнює основні типи людини,...; визначає особливості держави у Давньому Єгипті,...; висловлює судження щодо праатьківщини слов'ян, витоків укр. народу.».

Підр-к: «Чому перехід до землеробства і скотарства вчені назвали справжньою революцією в житті первісної людини? Напиши невеликий твір – роздум на цю тему.»; «Порівняй будівництво єгипетських пірамід і гробниці Цінь Шіхуанді.»; «Уяви себе мандрівником. Який прибув до Вавилону за часів Навуходоносора II. Про які знамениті споруди ти розкажеш? Чим вони тебе вразили?»; «Доведи, що в особі своїх богів шумери поклонялися силам природи.»; «Дай порівняльну характеристику племён лісової, лісостепової та степової зон. Чим вони різнилися між собою?». Розділ I: з 99 завд. після параграфів та 20 завд до уроку узагальнення. -30 питань та завд. такого типу ; розділ II: з 79 завд після параграфів та 11 завд до уроку узагальнення - 21; розділ VI: з 65 завд. після параграфів та 11 завд. до уроку узагальнення – 31.

Навчальний курс: Історія України 7 клас

Програма : П.З. визначає, що «критерієм оцінки навчальної діяльності учнів є сьогодні не стільки обсяг матеріалу, що залишився в пам'яті, скільки вміння його аналізувати, узагальнювати, активно використовувати в нестандартній ситуації.»; «...для перевірки таких елементів підготовки учнів з історії, як ... опрацювання (аналіз, ... оцінка) істор. джерел і документів, порівняння, співставлення, обґрунтування власного ставлення учня, його позиції, оцінки щодо історичної події, явища, діяча...потрібно використовувати такі форми контролю, як розгорнуті усні та письмові відповіді, есе, дослідження, проекти тощо.»

Програма: Класифікація умінь і навичок учнів з історії передбачає «систематичне та послідовне формування» в курсі основній школи таких вмінь і навичок: «аналізувати інф – цію; синтезувати засвоєну інф – цію;

співставляти та порівнювати однотипні явища, інф – цію з різних джерел; складати порівняльну та узагальнюючу характеристику явищ, процесів; оцінювати окремі факти, події."

Програма: *Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів 7 кл* передбачають, що учень «порівнює внутрішню і зовнішню політику Київської Русі; аналізує літописні легенди, відрізняє вимисел від істор. фактів»; «порівнює повсякденне життя представників різних верств населення, обґрунтовує поширення писемності серед різних верств населення»; «оцінює Володимира Мономаха як людину і державного діяча, доводить, що за часів Володимира Мономаха і його сина Київська Русь пережила піднесення»; «визначає особливості залежності Галицько – Волинських земель від Золотої Орди...; оцінює Данила Романовича як державного діяча, обґрунтовує, що князювання Данила було добою розквіту Галицько – Волинської держави»; «визначає причини, сутність Кревської унії та її наслідки для укр.. земель, порівнює політичне становище укр.. земель у складі ВКЛ до і після Кревської унії, виявляє відмінності в політиці ... Ольгерда, Вітовта та Свідригайла щодо укр.. земель, дає оцінку діяльності нащадкам Ольгерда..., порівнює становище укр.. земель у складі ВКЛ, Польського королівства Угорщини».

Підр-к: «Поміркуйте, у чому полягало позитивне й негативне значення географічного розташування Руської землі.»; «Порівняйте зміст договорів 907 й 944 рр. і з'ясуйте, який з них був вигідніший для Русі. Свою думку обґрунтуйте.»; «Віднайдіть спільне у внутрішній політиці Олега й Ігоря.»; «Доведіть, що реформи Ольги мали прогресивний характер.»; «З'ясуйте спільне й відмінне у становищі укр.. населення Закарпаття й Буковини.»; «У чому полягає вплив запровадження християнства на духовну культуру наших пращурів?»; «З'ясуйте, які чинники впливали на розвиток культури позитивно, а які – негативно.» «Утворення цехів мало позитивне чи негативне значення? Власну думку обґрунтуйте.»

3 73 завд.теми I і 46 завд. до т.о. – 30 завд.; 393 завд.теми II і 68 до т. о. – 43 завд.; .; з 125 завд. теми V і 87 завд до т.о. – 47.

Навчальний курс: Історія України 8 клас

Існує на задовільному рівні

Програма : П.З. визначає, що «критерієм оцінки навчальної діяльності учнів є сьогодні не стільки обсяг матеріалу, що залишився в пам'яті, скільки вміння його аналізувати, узагальнювати, активно використовувати в нестандартній ситуації.»; «...для перевірки таких елементів підготовки учнів з історії, як ... опрацювання (аналіз, ... оцінка) істор. джерел і документів, порівняння, співставлення, обґрунтування власного ставлення учня, його позиції, оцінки щодо історичної події, явища, діяча...потрібно використовувати такі форми контролю, як розгорнуті усні та письмові відповіді, есе, дослідження, проекти тощо.»

Програма: *Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів* передбачають, що оцінка 9 – 12 б. може бути отримана учнем тільки, якщо він демонструє навички мислення високого рівня.

Програма: *Класифікація умінь і навичок учнів з історії* передбачає «систематичне та послідовне формування» в курсі основній школи таких вмінь і навичок: «аналізувати інф – цію; синтезувати засвоєну інф – цію; співставляти та порівнювати однотипні явища, інф – цію з різних джерел; складати порівняльну та узагальнюючу характеристику явищ, процесів; оцінювати окремі факти, події.»

Програма: *Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів 8 кл* передбачають, що учень «порівнює становище привілейованих верств тогочасного укр. суспільства, ...; аналізує зміни, які відбулись на укр.. землях внаслідок Люблінської унії,...; оцінює діяльність П. Дорошенка, Б. Хмельницького,...; визначає місце Гетьманщини в міжнародних відносинах тогочасної Європи

Підр-к: «Чим гетьманство П. Орлика відрізнялося від усіх попередніх?»; «Доля України в Полтавській битві вирішувалася без участі українців. Чому так сталося?»; «Які факти свідчать про вплив ідей європейського Ренесансу на укр. образотворче мистецтво?»; «Проаналізуйте зміни в політичному та соціально - економічному становищі українців, спричинені Національно – визвольною війною.»; «Дайте оцінку діяльності гетьманів І. Мазепи, І. Скоропадського,...»; «Чому національно – визвольне повстання на Правобережжі 1702 -1704 рр. називали «Другою Хмельниччиною»? Що спільного й відмінного між ним та Національно – визвольною війною під проводом Б. Хмельницького?».

Тема I: з 140 завд. до параграфів и документів завд. такого типу – 35 ; тема III: з 120 завд. – 27; тема V: з 85 завд. – 26.

Навчальний курс: Історія України 9 клас

Існує але потребує посилення

Програма: *Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів* передбачають, що оцінка 9 – 12 б. може бути отримана учнем тільки, якщо він демонструє навички мислення високого рівня.

Програма: *Класифікація умінь і навичок учнів з історії* передбачає «систематичне та послідовне формування» в курсі основній школи таких вмінь і навичок: «аналізувати інф – цію; синтезувати засвоєну інф – цію; співставляти та порівнювати однотипні явища, інф – цію з різних джерел; складати порівняльну та узагальнюючу характеристику явищ, процесів; оцінювати окремі факти, події.»

Програма: *Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів 9 кл* передбачають, що учень «на основі аналізу різних джерел інформації: порівнює становище укр.. населення у складі Російської та Австрійської імперії, ...; аналізує та узагальнює істор. факти, визначає причини, сутність і наслідки утворення Азовського козачого війська,...; здійснює критичний аналіз джерел та дає власну оцінку інтерпретації подій в істор. документах; доводить, що кріпосне право гальмувало економічний розвиток України,...; оцінює внесок окремих діячів у вітчизняну та світову культуру,...»

Підр-к: «З'ясуйте, що ускладнювало формування модерної укр.нації та що сприяло йому?»; «Що спільного й відмінного було у наддніпрянському і західноукраїнському визвольному русі 1-ої третини 19 ст.?»; «Чи можна вважати 1848 р. одним з переломних в історії укр. національного руху? Відповідь обґрунтуйте.»; «Які наслідки мала освітня політика імперських урядів?»; «З'ясуйте причини й особливості зростання міського населення України в 2-ої пол. 19 ст.»; «Чи правильно стверджувати, що економічна політика Австро – Угорщини і Росії мала колоніальний характер? Свою відповідь обґрунтуйте.»

Тема I: з 36 завд. до параграфів и документів – 18 ; тема II: з 100 завд. – 44 ; тема VII - VIII: з 152 завд. – 65.

Підручник Є. В. Волощук Зарубіжна література клас 5

Існує на задовільному рівні.

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 5 клас

Існує, але потребує поглиблення.

розшифруй назви шкільних предметів; як ти вважаєш, чому вони так називаються?; с. 15, завд. 2 – чи правильне твердження „Література починається з фольклору, як річка починається з джерела ”? Чому?; завд. 4 – люди кажуть: „З пісні слова не викинеш”. Чи можна так само сказати про прислів'я або приказку?; с. 35, завд. 12 – навіщо люди розповідали казки про тварин?; с. 43, завд. с. 49, завд. 3 – чому росіянин Пушкін місцем дії поеми обрав Київ?; с. 189, завд. 10 – чому слово „Людина” в повісті часто пишеться з великої літери?

У методичному апараті підручника чимало запитань та завдань на порівняння, а саме: с. 8, завд. 1 – розшифруй назви шкільних предметів; як ти вважаєш, чому вони так називаються? Що в них спільного? А відмінного?; с. 15, завд. 6 – чим відрізняються, а в чому збігаються наведені прислів'я?; с. 128, завд. 1 – чим відрізняється літературна казка від народної? Що в них спільного?; завд. 4 – порівняй Пасербицю з народної казки „Пані Метелиця” з Пасербицею з п'єси-казки С. Маршака „Дванадцять місяців”. Що спільного в долі цих персонажів? с. 191, завд. 1 – чим подібні пейзажні вірші трьох поетів, а чим вони відрізняються?; с. 199, завд. 2 – порівняй зображення природи у віршах європейських поетів і Мацуо Басьо. Чим вони відрізняються? Чому?;

Підручник Р. В. Мовчан Українська література клас 5

Існує на задовільному рівні.

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 6 клас

Існує, але потребує поглиблення.

Питання та завдання, орієнтовані на мислення високого рівня, запропоновані в кожному методичному блокові (про уроки говорити не доводиться, бо структура підручника не передбачає такого поділу). Для них, зокрема, передбачено спеціальну рубрику – „Поміркуймо разом”. Щоправда, не всі завдання, запропоновані в цій рубриці, цілком відповідають зазначеному критерію: так, у більшості завдань на порівняння не вказано критерії, за якими слід порівнювати тощо. Оскільки питома вага таких завдань істотна, обмежимося кількісними показниками, а саме: т.зв. проблемні запитання становлять близько 22%.

У методичному апараті підручника чимало запитань та завдань на порівняння, наприклад: с. 15, завд. 3 – У чому полягають головні відмінності казки від міфу? А чим вона на нього схожа?; с. 247, завд. 5 – Зіставте портрети Робінзона Крузо, коли він зустрівся з людьми, і Бена Гана під час зустрічі з Джимом; с. 247, завд. 14 – Порівняйте поведінку в екстремальних умовах Діка Сенда і Джима Гокінса.

Підручник Р. В. Мовчан Українська література 6 клас

Існує на задовільному рівні

Здебільшого це запитання, вміщені в рубриках „Міркуємо над прочитаним, проводимо аналогії з життям”, „Пояснюємо й обдумуємо поезію”, „Працюємо з текстом, обмірковуємо прочитане” завдання на порівняння, у більшості з яких запропоновано критерії, за якими учні мають порівнювати аналізовані явища. Наприклад, на с. 59 дітям запропоноване завд. 9 до творчості Лесі Українки, яке передбачає здійснення порівняльного аналізу опрацьованих поезій.

Підручник Т.К. Дудіної, А.О. Панченкова Українська література 6 клас

Існує на задовільному рівні.

Питання та завдання, орієнтовані на мислення високого рівня, запропоновані до кожного з опрацьованих текстів. Здебільшого це запитання, запропоновані для колективного опрацювання, які мають настанови *Обговоріть у загальному колі, Працюючи в малих групах.* Оскільки загалом їхня кількість велика і завдання не мають наскрізної нумерації, обмежимося кількісним показником для однієї з тем (для прикладу розглянемо тему „Загадково прекрасна і славна давнина України”): це близько 60 запитань, що становить 25% від усіх запитань.

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 7 клас

Існує але потребує посилення

1 – Знайдіть схожі риси в романі „Айвенго” і повісті „Тарас Бульба”. Чи згодні ви з думкою, що повість Гоголя є найбільш „вальтер-скоттівським” його твором? Висновки підтвердіть посиланнями на текст; завд.

3 – Порівняйте образи Тараса Бульби, Щедрика Сакса та Захара Беркута. Що їх об'єднує? Відповідь аргументуйте; завд. 4 – Порівняйте долі Бульбихи та матері Юговичів;

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 8 клас

Існує, але потребує поглиблення.

Проблемні питання – 44%

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Зарубіжна література 9 клас

Існує, але потребує поглиблення.

у матеріалах, присвячених опрацюванню творчості Педро Кальдерона, т.зв. проблемні запитання становлять близько 84% усіх завдань (20 з 24).

Порівняйте образи Гамлета та Сехисмундо. Що об'єднує цих героїв, а що в них є відмінним?; завд. 20 – Якому королівству, Данському (Шекспір, „Гамлет”) чи Полонії (Кальдерон, „Життя – це сон”), ви надаєте перевагу й чому?

Критерій 2

Використання конкретних стратегій КМ

Індикатор 1. Стимулювання учнів до використання у навчанні конкретних стратегій КМ

Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа) – немає

Державний стандарт базової і повної середньої освіти - немає

Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів етика немає

Навчальна програма «Правознавство (практичний курс)» немає

Підручник Етика для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів

Є окремі рекомендації

Що на вашу думку означає слово «здоров'я»? Які асоціації воно викликає? А слово «хвороба»?

Запропонуйте шляхом мозкового штурму якомога більше асоціацій з обома словами, запишіть їх на дошці і поміркуйте над ними. Які думки й почуття вони у вас викликають?

У підручнику рекомендовані:

Робота в парах. Малих групах в різному форматі, читання в парах, постановка запитань до тексту, асоціації, мікрофон

Підручник Етика для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів В. Фесенко, О. Фесенко, Т. Бакіна – немає

Підручник Етика для 6 класу загальноосвітніх навчальних закладів

У підручнику рекомендовані:

Робота в парах. Малих групах в різному форматі, читання в парах. Постановка запитань до тексту, асоціації, мозковий штурм, обговоренні у загальному колі

Підручник пропонує вам оволодіти ще двома корисними навичками: навчитися брати участь у «мозковому штурмі» та обговорювати проблеми в загальному колі (вміщено інструкції): Як узяти участь у мозковому штурмі, Як узяти участь в обговоренні проблеми в загальному колі

Правознавство Пометун Ремех

Є окремі рекомендації

Правознавство (практичний курс) Наровлянський

Є окремі рекомендації

Прочитайте ст. Конституції 91, 93, 94 та визначте стадії законодавчого процесу

Правознавство (практичний курс) В.Л. Сутковой, Т.Н. Філіпенко немає

Підручник С.А. Голованов, С.В. Костирко Історія Стародавнього світу

Немає

Підручник О.І. Бонь, О.Л. Іванюк Історія Стародавнього світу

немає

Підручник О.І. Шалагінова, Б.Б. Шалагінов Історія Стародавнього світу.

1. Графічний

Накресли „піраміду” – трикутник, розділи її горизонтальними лініями. На цих „сходінках” у відповідному порядку напиши всі категорії населення давньовавилонської держави. Яке місце в цій „піраміді” відведено жінці? (§15)

Підручник Крижановський О.П. Історія Середніх віків.

1. Порівняльна таблиця (т.1, §2)

	Римська імперія	Імперія Карла Великого
Спільне		
Відмінне		

Підручник Подаляк Н.Г. Історія Середніх віків Немає

Підручник Ліхтей І.М. Історія Середніх віків. Немає

Підручник С.В. Д’ячков, С.Д. Литовченко Всесвітня історія. Новий час (XV – XVIII ст.). немає

Підручник О.В.Гісем, О.О.Мартинюк Всесвітня історія. Новий час (XV – XVIII ст.). немає

Підручник Я.М.Бердичевський, І.Я.Щупак, Л.В.Морозова Всесвітня історія, 9 клас. немає

Підручник С.О.Осмоловський, Т.В.Ладиченко Всесвітня історія. 9 клас.

1. Графічний організатор

➤ Зробіть порівняльну таблицю діяльності політичних сил (§3).

Правлячі сили	Жирондисти		Якобінці	
	позитив	негатив	позитив	негатив
Законодавча діяльність				
Соціальна політика				
Зовнішня політика				
Ідеологія				
Результати діяльності				

➤ Зробіть таблицю „Пореформена Росія” (§26).

Галузь	Здобутки	Проблеми

Підручник О.В.Гісем, О.О.Мартинюк Всесвітня історія, 9 клас.

1. Складіть порівняльну таблицю (Узагальнення знань).

Критерії порівняння	Англія	Франція	Німеччина	США
Риси політичного життя				
Риси економічного життя				
Соціальні процеси				
Роб. і соц. рухи				
Принципи і напрямки зовнішньої політики				

Навчальний курс: Вступ до історії 5 клас

Програма: Класифікація умінь і навичок учнів з історії передбачає розвиток в основній школі таких загальнонавчальних та спеціальних вмінь учнів, як «складати нескладні таблиці та схеми і будувати відповідь на основі таблиці чи схеми»; «складати різні типи планів».

Програма: Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів 5 кл передбачають, що учень «за текстом складає план перебігу подій; складає простий план до науково – популярного тексту підручника; складає словник історизмів, витлумачує їх на основі тексту; складає план розповіді про подію».

Підр-к: «Укладіть в зошити хронологічну таблицю, використавши дати...»; «Підберіть заголовки до пунктів параграфа».

Розділ I – відсутні; розділ II: з 29 завд. - 4; розділ III: з 33 – 3; розділ IV: з 31 завд. – 1.

Навчальний курс: Історія України, всесвітня історія (інтегрований курс) 6 клас

Існує але потребує посилення

Програма: Класифікація умінь і навичок учнів з історії передбачає розвиток в основній школі таких загальнонавчальних та спеціальних вмінь учнів, як «складати нескладні таблиці та схеми і будувати відповідь на основі таблиці чи схеми»; «складати різні типи планів».

Підр-к: «Намалюй Світове дерево, познач його основні символічні частини»; «Учені вважають, що коли людина навчилася самостійно добувати вогонь. Вона зробила величезний крок уперед у своєму розвитку. Обгрунтуй таке твердження. Напиши на цю тему невеликий твір.»; «Накресли «піраміду» – трикутник, розділи її горизонтальними лініями. На цих «сходинах» у відповідному порядку напиши всі категорії населення давньовавилонської держави.»; «Впиши в зошит афоризми Піфагора, Демокріта, Сократа та інших філософів, які тобі сподобалися найбільше. Напиши про них невеликий твір – роздум.»; «Склади план реферату на тему «основні події греко – перських війн.»; «Намалюй схему «Управління Афіньським полісом за часів Солона.»»
Розділ I: з 99 завд. після параграфів та 20 завд до уроку узагальнення. - 4 питань та завд. такого типу ; розділ II: з 79 завд після параграфів та 11 завд до уроку узагальнення - 0; розділ VI: з 65 завд. після параграфів та 11 завд. до уроку узагальнення – 3.

Навчальний курс: Історія України 7 клас

Програма: Класифікація умінь і навичок учнів з історії передбачає розвиток в основній школі таких загальнонавчальних та спеціальних вмінь учнів, як «складати нескладні таблиці та схеми і будувати відповідь на основі таблиці чи схеми»; «складати різні типи планів».

Підр –к: Приклади завдань(зустрічаються тільки два типа завдань – на складання плану або таблиці), які спрямовані на роботу з інформацією (опрацювання чи конструювання текстів): «Складіть таблицю «Договори Русі з Візантією 2-ой пол.ІХ. – 1-ой пол..Хст.. (рік, хто уклав, статті договору)»; «Підготуйте розгорнутий план відповіді по темі «Зовнішня політика Святослава.»; «Складіть розгорнутий план висвітлення теми «Усна народна творчість.»; «Використовуючи знання з історії середніх віків, складіть порівняльну таблицю діяльності Володимира Великого й Карла Великого: роки правління/ внутрішня політика/ зовнішня політика/ культура.»; «Складіть хронологічну таблицю нападів татар на укр..землі»; «Заповніть таблицю

Навчальний курс: Історія України 8 клас

Програма: Класифікація умінь і навичок учнів з історії «складати нескладні таблиці та схеми і будувати відповідь на основі таблиці чи схеми»; «складати різні типи планів».

Підр –к: Приклади завдань (зустрічаються тільки два типа завдань – на складання таблиць або розгорнутого плану, одного разу - схеми. Такі завд. вміщені після параграфа або в завд. до узагальнення за темою), які спрямовані на роботу з інформацією (опрацювання текстів): ; « Розпочніть складання таблиці «Національно – визвольна війна укр. народу середини 17 ст.: період / основні події (воєнні, суспільно - політичні) / підсумки»; «Складіть таблицю « Наслідки Люблінської унії для укр.. земель: позитивні наслідки / негативні наслідки»; «Складіть хронологічну таблицю «Укр. землі в умовах Північної війни.»; « Складіть розгорнутий план «Укр. гетьманська держава в системі міжнародних відносин.»; « Складіть характеристику Берестейської унії за планом: а) передумови укладення; б) причини укладення; в)дата підписання; г) основні положення; д) результати та наслідки.»; «Схарактеризуйте жанрове різноманіття укр.. літератури в 2-ій пол.. 17 – 1-ій пол.. 18 ст. Відповідь подайте у вигляді схеми.».

Тема I: з 140 завд. до параграфів і документів завд. такого типу – 4 ; тема III: з 120 завд. – 4; тема V: з 85 завд. – 3

Навчальний курс: Історія України 9 клас

Існує але потребує посилення

Підр –к: Приклади завдань(зустрічаються тільки два типа завдань – на складання таблиць або аналіз за певною схемою та проблемні питання перед текстом параграфа та окремих пунктів), які спрямовані на роботу з інформацією (опрацювання текстів): «Заповніть таблицю «Народні рухи в Україні в 1-ой пол.. 19 ст.): дата/ місце/ перебіг подій/ результати »; «Складіть порівняльну таблицю «Освіта в Україні 1-ой пол.. 19 ст. під владою Російської та Австрійської імперій.(запропоновано лінії порівняння: початкова школа/середня/ вища / застосування укр.. мови /видання навчальної літератури)»; «Складіть таблицю «Реформа 1861 р. в Україні». Запишіть у ній, що сприяло, а що заважало розвитку ринкових відносин після реформи 1861 р.». Є завдання, які пропонують певний алгоритм аналізу: «За поданою схемою проаналізуйте діяльність громад і зробіть висновки: а) час виникнення, б) місця найбільшого поширення діяльності, в) найвизначніші діячі, г) основні напрямки діяльності.»

Будь - які інші стратегії не зустрічаються

Підручник Є. В. Волощук Зарубіжна література клас 5

немає

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 5 клас

Немає

Підручник Р. В. Мовчан Українська література клас 5

Немає

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 6 клас

Немає

Підручник Т.К. Дудіної, А.О. Панченкова Українська література 6клас
Існує, але потребує поглиблення.

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 7клас
Немає

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 8клас
Немає

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Зарубіжна література 9клас

Існує, але потребує поглиблення.

складання порівняльних таблиць образів або образу (наприклад, на с.269 завд. 12, яке пропонує порівняти поведінку Тетяни до написання листа Онсгїну, після написання та під час розмови з ним у столиці), а також завдання на підготовку розгорнутих відповідей за планом

Індикатор 2. Використання текстів і наочності, що демонструють зразки критичного мислення

Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа) – немає

Державний стандарт базової і повної середньої освіти - немає

Методичні рекомендації щодо вивчення етики у 2009/10 навчальному році - немає

Методичні рекомендації щодо вивчення правознавства у 2009/10 навчальному році немає

Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів етика немає

Навчальна програма «Правознавство (практичний курс)» немає

Підручник Етика для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів

Навчальні тексти та наочність як правило демонструють зразки КМ

Таблиця «Що потрібно пам'ятати про подарунки» (1)

Малюнки до вступних бесід Олесі та Богданка (26)

Малюнки з зображенням ситуацій (роздивіться малюнки та поясніть..) (34)

Підручник Етика для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів В. Фесенко, О. Фесенко, Т. Бакїна – немає

Підручник Етика для 6 класу загальноосвітніх навчальних закладів

Навчальні тексти та наочність як правило демонструють зразки КМ

Правознавство Пометун Ремех

Навчальні тексти та наочність як правило демонструють зразки КМ

Правознавство Наровлянський немає

Правознавство (практичний курс) В.Л. Сутковой, Т.Н. Філіпенко

Навчальні тексти та наочність як правило демонструють зразки КМ

Підручник С.А.Голованов, С.В. Костирко Історія Стародавнього світу

Немає

Підручник О.І.Бонь, О.Л.Іванюк Історія Стародавнього світу

немає

Підручник О.І. Шалагінова, Б.Б. Шалагінов Історія Стародавнього світу.

немає

Підручник Крижановський О.П. Історія Середніх віків.

Немає

Підручник Подаляк Н.Г.Історія Середніх віків

Немає

Підручник Ліхтей І.М. Історія Середніх віків. немає

Підручник С.В. Д'ячков, С.Д. Литовченко Всесвітня історія. Новий час (XV – XVIII ст.). немає

Підручник О.В.Гісем, О.О.Мартинюк Всесвітня історія. Новий час (XV – XVIII ст.).немає

Підручник Я.М.Бердичевський, І.Я.Щупак, Л.В.Морозова Всесвітня історія, 9 клас. немає

Підручник С.О.Осмоловський, Т.В.Ладиченко Всесвітня історія. 9 клас. Немає

Підручник О.В.Гісем, О.О.Мартинюк Всесвітня історія, 9 клас. Немає

Навчальний курс: Вступ до історії 5 клас - немає

Навчальний курс: Історія України, всесвітня історія (інтегрований курс) 6 клас

Підр – к: В тексті окремих параграфів використано схеми та таблиці: схема «Єгипетська армія за часів Тутмоса III»; схема «Роль металів у житті родового суспільства»; таблиця «Обов'язки в родовому суспільстві»; таблиця «Природа Аттики й боротьба людини за виживання».

В структурі 56 параграфів (весь підр -к) схеми та таблиці зустрічаються 14 разів.

Навчальний курс: Історія України 7 клас

Немає

Навчальний курс: Історія України 8 клас

Підр – к: В тексті параграфів використано схеми та таблиці: схеми «Соціальна структура населення», «Зовнішньо – політичні зв'язки Гетманщини», «Політичний устрій Війська Запорозького середини 17 ст.»; «Адміністративно – територіальний устрій українських земель у складі Речі Посполитої», «Особливості культури барокко»; таблиці «Періоди історії України», «Етапи колоніальної політики Російської імперії щодо України у 18 ст.», «Періодизація «Національно – визвольної війни укр. народу середини 17 ст.»»

В структурі 32 параграфів (весь підр -к) схеми та таблиці зустрічаються 13 разів.

Навчальний курс: Історія України 9 клас

Існує але потребує посилення

Підр – к: В тексті окремих параграфів використано схеми та таблиці: схема «Структура Головної руської ради»; схема «Програма Кирило – Мефодіївського братства»; схеми «Адміністративно – територіальний устрій західноукраїнських земель та Наддніпрянської України»; таблиця (без назви), в якій порівнюються західноукраїнські політичні партії та організації 2-ої пол. 19 ст. В структурі 41 параграфа (весь підр -к) схеми та таблиці зустрічаються 5 разів (див. приклади). Враховуючи наявність проблемних запитань перед або в середині параграфів, можемо говорити про ознаки проблемного викладу матеріалу.

Підручник Є. В. Волощук Зарубіжна література клас 5

Зразком проблемного викладу навчального матеріалу є залучення до тексту навчальних статей схем та таблиць, а саме: с. 39-40 таблиця „Типи фольклорних казок”, с.41 схема „Сюжет”, с.46 порівняльна таблиця „Фольклорні та літературні казки”.

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 5 клас

Немає

Підручник Р. В. Мовчан Українська література клас 5

Немає

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 6 клас

Немає

Підручник Р. В. Мовчан Українська література 6 клас

Існує, але потребує поглиблення.

Знайди в тексті портрети головного персонажа і другорядних. Чим вони відрізняються? Кому більше автор приділяє уваги? 2. Які описи природи подаються в тексті? Чи вони допомагають передати атмосферу подій? 3. Знайди місце в тексті, де Федько діє благородно. Якими засобами автор передає ситуацію? 4. Чи вдалося йому відтворити атмосферу напруження на річці? За допомогою яких художніх засобів?

Підручник Т.К. Дудіної, А.О. Панченкова Українська література 6клас
Існує, але потребує поглиблення.

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 7клас
Немає

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 8клас
Немає

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Зарубіжна література 9клас

Існує, але потребує поглиблення.

авторський текст в аналізованому підручнику добре структурований. Кожній темі передують схема-вступ, винесена на шмуц-титул, де подано визначення мистецького напрямку, що опрацьовуватиметься, його основні ознаки та найяскравіші представники. Наприкінці вивчення кожної теми так само подано узагальнювальну схему-конспект аналогічного змісту. Окрім того, текст рубрикований: постійними є рубрики „*Nota bene*”, „*Ad fontes*”, „*Літературне відлуння*”, „*А в цей час в Україні*” тощо. Подекуди в тексті трапляються таблиці, як наприклад таблиця „*Хронологія розвитку сюжету в романі у віршах „Євгеній Онєгін”*”, подана на с.266-267.

Критерій 3. Робота з різними джерелами знань (різними точками зору)

Індикатор 1. Використання різних джерел знань в процесі навчання

Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа)

Використання різних джерел знань у процесі навчання передбачене.

«...виховання відповідальної особистості, яка ... вміє ... опрацьовувати різноманітну інформацію».

«Натомість зростає роль умінь добувати, переробляти інформацію, одержану з різних джерел, застосовувати її для індивідуального розвитку і самовдосконалення людини».

«Поряд з традиційними джерелами здобуття знань широко використовується глобальні і локальні інформаційні мережі з різноманітними базами даних та профільованими експертними системами».

Державний стандарт базової і повної середньої освіти

Є певне положення

2. «Уміння ... оцінювати інформацію історичних джерел та історичні тлумачення».

1. «Зростає роль умінь здобувати інформацію з різних джерел».

2 приклади

Методичні рекомендації щодо вивчення етики у 2009/10 навчальному році - немає

Методичні рекомендації щодо вивчення правознавства у 2009/10 навчальному році немає

Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів етика нема

Навчальна програма «Правознавство (практичний курс)» немає

Підручник Етика для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів

Презентація різних позицій, різних думок та посилання на різні джерела знань визнаються метою чи цінністю курсу «Етика»

Художні тексти українських та інших літописи (1), казки (14), билина(1), байки (2), притчи (2), спогади (1) вірш (2) лист (1)

Підручник Етика для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів В. Фесенко, О. Фесенко, Т. Бакіна

Використання різних джерел знань в процесі навчання відбувається на окремих уроках та в окремих темах (джерела лише: текст підручника, вірш, казка)

Підручник Етика для 6 класу загальноосвітніх навчальних закладів

Презентація різних позицій, різних думок та посилання на різні джерела знань визнаються метою чи цінністю курсу «Етика», розширено коло текстів у порівнянні з 5-м класом є навіть фрагменти робіт творчих дітей, пам'ятки живопису.

Правознавство Пометун Ремек

Презентація різних позицій, різних думок та посилання на різні джерела знань визнаються метою та цінністю навчального процесу

- ✚ Прочитайте наведену нижче притчу
- ✚ Прочитайте фрагмент казки (казку)(16)
- ✚ Прочитайте початок історії...(1)
- ✚ прочитайте фрагмент твору (3) із книги Миколи Носова «Незнайко в Сонячному місті»
- ✚ Зі статті 22 Сімейного кодексу України (9)
- ✚ Зі статті Конституції України (13)
- ✚ Зі статті 12 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» (1)
- ✚ прочитайте та проаналізуйте ситуацію в місті Любограді.
- ✚ Прочитайте витяг з Кримінального кодексу(8)
- ✚ Загальна декларація прав людини(2)
- ✚ Конвенція ООН Про права дитини
- ✚ Із Закону України «Про молодіжні та дитячі громадські організації»
- ✚ Із Закону України «Про об'єднання громадян»
- ✚ Із Закону України про загальну середню освіту...
- ✚ Із Цивільного кодексу України(12)
- ✚ Фрагмент із сценарію мультфільму...
- ✚ Закон Про захист прав споживачів...(3)
- ✚ Із Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» Стаття...
- ✚ Прочитайте ситуацію...
- ✚ Із закону України Про охорону дитинства(2)
- ✚ Із кодексу Законів про працю(6)
- ✚ Із закону України Про відпустки...
- ✚ Із кодексу про адміністративні правопорушення...
- ✚ Із Закону України Про міліцію...

Правознавство Наровлянський

Презентація різних позицій, різних думок та посилання на різні джерела знань визнаються метою та цінністю навчального процесу

- Конституція України (15)
- Загальна декларація прав людини(1)
- Закон України Про громадянство України...(2)
- Закон України Про військовий обов'язок та військову службу (1)
- Закон України Про освіту...(1)
- Цивільний кодекс України (7)
- Цивільно-процесуальний кодекс України
- Про захист прав споживачів (2)
- Сімейний кодекс України (7)
- Кодекс законів про працю України...(4)
- Кодекс України про адміністративні правопорушення (3)
- Кримінальний кодекс України (3)
- Закон України Про міліцію (1)

Правознавство (практичний курс) В.Л. Сутковой, Т.Н. Філіпенко

Презентація різних позицій, різних думок та посилання на різні джерела знань визнаються метою та цінністю навчального процесу

- Прочитайте вірш ...
- Із статуту Українського реєстрового козацтва
- Із казки (2)«Сірко»
- Закон України Про освіту...(1)
- Конституція України (14)
- Загальна декларація прав людини(1)
- Витяг із конвенції про права дитини (1)
- Цивільний кодекс України (8)
- Про захист прав споживачів (1)
- Сімейний кодекс України (6)
- Прочитайте притчу.(1)
- Кодекс України про адміністративні правопорушення (2)

- Кримінальний кодекс України (4)
- Кримінально-процесуальний кодекс (1)
- Закон України Про міліцію (2)

Підручник С.А.Голованов, С.В. Костирко Історія Стародавнього світу

Існує як окремі фрагменти

1. Рубрика „Якщо ви хочете стати істориком” передбачає роботу з різними джерелами знань (§§ 4, 7)
2. Розкажіть про Генріха Шлімана, використовуючи додаткову літературу, відомості з Інтернету (§26).
3. Текстово-картографічні
Що таке Велика китайська стіна? Хто і для чого наказав її спорудити? Роздивіться карту і доповніть текст підручника відомостями про цю споруду (§22)

Підручник О.І.Бонь, О.Л.Іванюк Історія Стародавнього світу

немає

Підручник О.І. Шалагінова, Б.Б. Шалагінов Історія Стародавнього світу.

Епізодично

1. Рубрика „Практичні навички”
Знайди в Інтернеті чи науковій літературі дані про..... Зроби повідомлення в класі

Підручник Крижановський О.П. Історія Середніх віків.

Фрагментарно, поодинокі завдання

Використавши додаткову літературу, підготуй повідомлення про життя і творчість одного з представників раннього італійського Відродження, ...про одного з видатних діячів середньовічної культури арабського світу. (т.2, §2, т.3, §2)

Підручник Подаляк Н.Г.Історія Середніх віків

Існує, але потребує посилення

1. Визначте мотиви, які спонукали хрестоносців вирушати на війну з мусульманами. Обґрунтуйте їх, використовуючи повідомлення наведених джерел (§ 7)
2. Використовуючи свідчення Матвія Паризького і матеріал підручника, з'ясуйте, що допомогло Вільгельму Завойовнику перемогти Гарольда. Як ви оцінюєте цю подію? (§ 12)

Підручник Ліхтей І.М. Історія Середніх віків.

Окремі завдання

Поєднання документа та ілюстрації

- Поміркуйте, чи узгоджені два зображення винаходу: словесне й живописне. (§10)
  - Чи узгоджуються дії рицарів з метою хрестових походів? (§10).
- Доберіть відповідну цитату до зображення з Хроніки абатства. Чи є розбіжності між текстом джерела і малюнком? (§14).

Підручник С.В. Д'ячков , С.Д. Литовченко Всесвітня історія. Новий час (XV – XVIII ст.).

Існує як окремі завдання

1. Порівняйте фрагмент тексту „Політичного заповіту” Ришельє з текстом п.5 підручника. Чи вдалося першому міністрові виконати свої обіцянки? (§7)

Підручник О.В.Гісем, О.О.Мартинюк Всесвітня історія. Новий час (XV – XVIII ст.).

За додатковою літературою складіть історичний портрет шотландської королеви Марії Стюарт або англійської королеви Єлизавети Тюдор (§10)...., розповідь про одного з митців Відродження (§12)...., про одного живописців доби бароко (§13)....,

Підручник Я.М.Бердичевський, І.Я.Щупак, Л.В.Морозова Всесвітня історія, 9 клас. немає

Підручник С.О.Осмоловський, Т.В.Ладиченко Всесвітня історія. 9 клас.

1. Різні документи
Порівняйте Акт 1833 р. з Актом 1947 р. Які суттєві зміни ви помітили? (§8)

Підручник О.В.Гісем, О.О.Мартинюк Всесвітня історія, 9 клас.

Немає

Навчальний курс: Вступ до історії 5 клас

Програма: П.3. вказується, що на вступних уроках «учні мають познайомитись зі структурою...підручника та іншими видами джерел інформації з курсу (текстами, фрагментами істор. літ-ри, письмовими та речовими істор. джерелами, ілюстраціями, фондами та експонатами музеїв, істор. пам'ятками).»

В підручнику представлені малюнки, фото, істор. карти, словник, спогади, фрагменти документів. Після кожного параграфу є рубрика «Працюємо з істор. джерелом», але мета – розширити знання, сформувати уявлення, проілюструвати. Представлення протилежних думок - тільки 2-чі в 29 параграфів.

Навчальний курс: Історія України, всесвітня історія (інтегрований курс) 6 клас

Існує але потребує посилення

Програма: П.3. вказується, що на вступних уроках «учні мають познайомитись зі структурою...підручника та іншими видами джерел інформації з курсу (текстами, фрагментами істор. літ-ри, письмовими та речовими істор. джерелами, ілюстраціями, фондами та експонатами музеїв, істор. пам'ятками).»

У підручнику представлені малюнки, фото, істор. карти, фрагменти документів, фрагменти художніх творів.

Навчальний курс: Історія України 7 клас

Програма: П.3. вказується, що на вступних уроках «учні мають познайомитись зі структурою...підручника та іншими видами джерел інформації з курсу (текстами, фрагментами істор. літ-ри, письмовими та речовими істор. джерелами, ілюстраціями, фондами та експонатами музеїв, істор. пам'ятками).»

Програма: Зміст навчального матеріалу для 7 кл. передбачає ознайомлення учнів на вступному уроці з таким матеріалом: «додаткова навчальна література та електронні й Інтернет - ресурси».

Підр –к: представлені малюнки, фото, істор. карти, словник, репродукції картин художників, фрагменти документів, фрагменти з праць істориків, фрагменти художніх творів.

Після кожного з 25 параграфів є рубрика «Працюємо з джерелами», а також рубрика «Радимо почитати», яка містить список додаткової літератури з теми параграфу. В кінці є список літератури для позакласного читання з тем курсу. В передмові до підр – ка вказується мета використання різних джерел знань: «опрацювання джерел дасть змогу поглибити одержані знання...»; ілюстрації й карти «допоможуть образно уявити життя наших предків»; художні твори «...збагатять уявлення про істор. події, діяльність відомих осіб. Вони можуть бути доповнені цікавим матеріалом, уміщеним у мережі Інтернет.»

Представлення протилежних думок - відсутнє.

Навчальний курс: Історія України 8 клас

Програма: П.3. вказується, що на вступних уроках «учні мають познайомитись зі структурою...підручника та іншими видами джерел інформації з курсу (текстами, фрагментами істор. літ-ри, письмовими та речовими істор. джерелами, ілюстраціями, фондами та експонатами музеїв, істор. пам'ятками).»

Програма: Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів 8 кл. відсутні спеціальні вказівки щодо використання різних джерел.

Програма: Зміст навчального матеріалу для 8 кл. передбачає ознайомлення учнів на вступному уроці з таким матеріалом: «додаткова навчальна література та електронні й Інтернет - ресурси».

Підр –к: представлені ілюстрації з поясненнями, фото, істор. карти, словник, репродукції картин художників, фрагменти документів, фрагменти з праць істориків, біографічні матеріали («Постать в історії»). Все це включене в структуру параграфів а також «Енциклопедичні сторінки», які є після кожної з 6 – ті тем.

Бачимо дуже різноманітні джерела в великій кількості, але майже відсутнє акцентування на представлені різних позицій, зокрема протилежних думок.

Навчальний курс: Історія України 9 клас

Існує але потребує посилення

Програма: Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів 9 кл в кожній з 8 тем акцентують увагу на тому, що учень описує..., порівнює..., визначає..., оцінює..., доводить... на основі різних джерел інформації»; в темах 4 і 8 окремо вказується, що «учень описує побут, повсякденне життя людей краю на основі аналізу та узагальнення даних різних джерел інформації (текстів, фрагментів істор. літератури, письмових та речових істор. джерел, ілюстрацій, фондів та експонатів музеїв, істор. пам'яток)».

Програма: Зміст навчального матеріалу для 9 кл. передбачає ознайомлення учнів на вступному уроці з таким матеріалом: «додаткова навчальна література та електронні й Інтернет - ресурси».

Підр –к: представлені ілюстрації з поясненнями, фото, істор. карти, словник, репродукції картин художників, фрагменти документів, фрагменти з праць істориків, фрагменти художніх творів, діаграми, таблиці, які містять статистичні дані.

Після кожного з 41 параграфів є рубрика «Документи і матеріали», в кінці є списки рекомендованої літератури та інтернет – ресурсів.

Підручник Є. В. Волощук Зарубіжна література клас 5

Немає

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 5 клас

Немає

Підручник Р. В. Мовчан Українська література клас 5

Немає

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 6 клас

Немає

Підручник Р. В. Мовчан Українська література 6 клас

Немає

Підручник Т.К. Дудіної, А.О. Панченкова Українська література 6 клас

Існує, але потребує поглиблення.

Цей критерій в аналізованому підручнику реалізовано спеціальною рубрикою „Дослухаємося до думки фахівців”

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 7 клас

вказано сайти, якими можна скористатися, готуючись до уроків зарубіжної літератури.

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 8 клас

автори регулярно звертаються до рубрики „Інтернет-навігатор”, у якій подають перелік пошукових систем та вказують сайти, якими можна скористатися, готуючись до уроків зарубіжної літератури (так, до вступного уроку цей перелік складається з 7 покликань)

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Зарубіжна література 9 клас

Існує, але потребує поглиблення.

автор регулярно звертається до рубрики „Інтернет-навігатор”, у якій подає перелік пошукових систем та вказує сайти, якими можна скористатися, готуючись до уроків зарубіжної літератури

Індикатор 2. Постановка запитань та завдань, що стимулюють роботу учнів на уроках та поза уроками з різними джерелами знань

Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа) – немає

Державний стандарт базової і повної середньої освіти – немає

Методичні рекомендації щодо вивчення етики у 2009/10 навчальному році - немає

Методичні рекомендації щодо вивчення правознавства у 2009/10 навчальному році - немає

Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів «Етика» - немає

Навчальна програма «Правознавство (практичний курс)» - немає

Підручник Етика для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів

Є окремі завдання

Запитайте своїх батьків чи інших дорослих... (2)

Підручник Етика для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів В. Фесенко, О. Фесенко, Т. Бакіна - немає

Підручник Етика для 6 класу загальноосвітніх навчальних закладів

В окремих темах є окремі завдання на роботу з різними джерелами

Розпитайте батьків (6) та інших дорослих

Правознавство Пометун Ремех

В окремих темах є окремі завдання на навчання учнів умінням та навичкам роботи з різними джерелами

- Проведіть невеличке практичне дослідження... (4)
- Знайдіть у ЗМІ інформацію...

Правознавство Наровлянський

В окремих темах є окремі завдання на навчання учнів умінням та навичкам роботи з різними джерелами

Правознавство (практичний курс) В.Л. Сутковой, Т.Н. Філіпенко

В окремих темах є окремі завдання

Підручник О.І.Бонь, О.Л.Іванюк Історія Стародавнього світу

немає

Підручник О.І.Бонь, О.Л.Іванюк Історія Стародавнього світу

немає

Підручник О.І. Шалагінова, Б.Б. Шалагінов Історія Стародавнього світу.

Немає

Підручник Крижановський О.П. Історія Середніх віків.

Немає

Підручник Подаляк Н.Г.Історія Середніх віків

Одне завдання

Використовуючи додатковий матеріал, підготуйте розповідь про життя і творчість Андрія Рубльова (§ 19)

Підручник Ліхтей І.М. Історія Середніх віків. Немає

Підручник С.В. Д'ячков, С.Д. Литовченко Всесвітня історія. Новий час (XV – XVIII ст.). немає

Підручник О.В.Гісем, О.О.Мартинюк Всесвітня історія. Новий час (XV – XVIII ст.). немає

Підручник Я.М.Бердичевський, І.Я.Щупак, Л.В.Морозова Всесвітня історія, 9 клас.

Окремі завдання

Використовуючи текст підручника, інші матеріали та джерела, складіть політичний портрет О.фон Бісмарка. (§10)

Підручник С.О.Осмоловський, Т.В.Ладиченко Всесвітня історія. 9 клас.

1. Використання додаткових джерел для написання історичних портретів (§§1, 2, 7, 14, 15, 29), повідомлень (§§12, 33-34), про військові події (§5)

Підручник О.В.Гісем, О.О.Мартинюк Всесвітня історія, 9 клас.

1. Використання додаткових джерел для написання повідомлень про діяльність історичних постатей (§4), розгортання національно-визвольного руху (§14), життя і творчість одного з діячів світової культури XIX ст. (Узагальнення знань)
2. Використання додаткових джерел для підготовки проекту (§8)

Навчальний курс: Вступ до історії 5 клас

Програма: П.З. визначає, такі елементи підготовки учнів з історії, як ... опрацювання (аналіз, застосування, оцінка) істор. джерел і документів, порівняння, співставлення, обґрунтування власного ставлення учня, його позиції, оцінки щодо історичної події, явища, діяча».

Програма: Класифікація умінь і навичок учнів з історії передбачає розвиток в основній школі таких загальнонавчальних та спеціальних вмінь учнів, як «самостійно будувати відповідь, використовуючи різні джерела знань; співставляти та порівнювати ... і нф-цію з різних джерел; аналізувати нескладні та адаптовані джерела істор. інф-ції; відокремлювати упереджену інформацію від неупередженої».

Програма: Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів з історії встановлюють, що учень «може користуватись за допомогою вчителя (зразок, пам'ятка, алгоритм) джерелами істор. інформації (наочними та текстовими (6 б.); «читає» істор. карти і картосхеми з опорою на їх легенду (7 б.); обґрунтовує свої висновки конкретними фактами, залученими з підручника (наочних посібників, істор. документів) (9 б.); Робить аргументовані висновки, характеризує істор. явища і процеси, використовуючи різні джерела інформації (10 б.).

Програма: Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів 5 кл. передбачає, що учень «складає розповідь на основі розповідей родичів про їхній внесок у будівництво заможної незалежної України»

Підр – к: «Довідайтеся, чи проводили археологічні розкопки на території вашого поселення»; «Чи співпадає зміст документів з текстом оповідання...?»

Розділ I : з 29 завд. – на залучення джерел вдома 4, на співставлення - відсутні; розділ IV: з 31 – на залучення 4, з 15 завд. к документам – на співставлення 1.

Навчальний курс: Історія України, всесвітня історія (інтегрований курс)

6 клас

Програма – існує на задовільному рівні

Підручник – потребує посилення

Програма: П.3. визначає, такі елементи підготовки учнів з історії, як ... опрацювання (аналіз, застосування, оцінка) істор. джерел і документів, порівняння, співставлення, обґрунтування власного ставлення учня, його позиції, оцінки щодо історичної події, явища, діяча».

Програма: Класифікація умінь і навичок учнів з історії передбачає розвиток в основній школі таких загальнонавчальних та спеціальних вмінь учнів, як «самостійно будувати відповідь, використовуючи різні джерела знань; співставляти та порівнювати ... і нф-цію з різних джерел; аналізувати нескладні та адаптовані джерела істор. інф –ції; відокремлювати упереджену інформацію від неупередженої».

Програма: Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів з історії встановлюють, що учень «може користуватись за допомогою вчителя (зразок, пам'ятка, алгоритм)джерелами істор. інформації (наочними та текстовими (6 б.); «читає» істор. карти і картосхеми з опорою на їх легенду (7 б.); обґрунтовує свої висновки конкретними фактами, залученими з підручника (наочних посібників, істор. документів) (9 б.);

Робить аргументовані висновки, характеризує істор. явища і процеси, використовуючи різні джерела інформації (10 б.).

Підр – к: є рубрика «Працюємо в Інтернеті», завд. під якою присутні у 8 з 11 уроків узагальнення.

Приклади завдань на залучення джерел: «Випиши з енциклопедії чи вибери з Інтернету найважливіші відомості про мамонта. Підготуй коротке повідомлення про нього в класі.»; «Роздивись ілюстрації на с. 70 і 71 і доведи, що єгипетські ієрогліфи виникли з примітивних зображень предметів і живих істот»; «Знайди в Інтернеті інформацію про легендарну Атлантиду і зроби повідомлення в класі.»; «Знайди в Інтернеті, компакт – дисках, в альбомах або книжках зображення архітектурних споруд у Римі. Уважно роздивись і поясни їхнє призначення.»; «За матеріалами з Інтернету та творами художньої літератури підготуй розповіді – інсценівки «Наші предки – давні слов'яни» та «Київ – мати міст руських.» .

Розділ I: з 99 завд. після параграфів та 20 завд до уроку узагальнення. - – на залучення джерел вдома - 5, на співставлення - відсутні; питань та завд. такого типу ; розділ II: з 79 завд після параграфів та 11 завд до уроку узагальнення - – на залучення 2, – на співставлення - 0; розділ VI: з 65 завд. після параграфів та 11 завд. до уроку узагальнення – на залучення 1, – на співставлення - 0.

Навчальний курс: Історія України 7 клас

Програма: Класифікація умінь і навичок учнів з історії передбачає розвиток в основній школі таких загальнонавчальних та спеціальних вмінь учнів, як «самостійно будувати відповідь, використовуючи різні джерела знань; співставляти та порівнювати ... і нф-цію з різних джерел; аналізувати нескладні та адаптовані джерела істор. інф –ції; відокремлювати упереджену інформацію від неупередженої».

Програма: Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів з історії встановлюють, що учень «може користуватись за допомогою вчителя (зразок, пам'ятка, алгоритм)джерелами істор. інформації (наочними та текстовими (6 б.); «читає» істор. карти і картосхеми з опорою на їх легенду (7 б.);обґрунтовує свої висновки конкретними фактами, залученими з підручника (наочних посібників, істор. документів) (9 б.);

Робить аргументовані висновки, характеризує істор. явища і процеси, використовуючи різні джерела інформації (10 б.)

Підр –к: Приклади завдань, які спрямовані на роботу з різними джерелами: «Використовуючи ілюстрації і джерело № 3 («Нестор Літописець про повстання древлян у 945 р.») , підготуйте розповідь «Загібель князя Ігоря»; « На основі тексту підручника з'ясуйте причини смерті Аскольда. Під час відповіді використовуйте ілюстрацію художника В. Топоркова»; «Використовуючи зміст підручника, ілюстрації й додаткову літературу, складіть розширений план оповідання на тему «Розбудова Києва та розвиток культури й освіти за Ярослава Мудрого»; «Використовуючи зміст підручника й додаткову літературу, складіть історичний портрет князя Костянтина Острожського».

3 73 завд. теми I і 46 завд. до т.о. – на залучення різних джерел (див. приклади) - 6 завд.; з 93 завд. теми II і 68 до т. о. – 5 завд.; ; з 125 завд. теми V і 87 завд до т.о. – 2.

Питання й завдання до письмових джерел, які містяться після кожного параграфа не спрямовані на розвиток вмінь бачити відмінності в висвітленні подій або співставляти різні позиції.

Навчальний курс: Історія України 8 клас

Програма : П.3. визначає, такі елементи підготовки учнів з історії, як ... опрацювання (аналіз, застосування, оцінка) істор. джерел і документів, порівняння, співставлення, обґрунтування власного ставлення учня, його позиції, оцінки щодо історичної події, явища, діяча».

Програма: Класифікація умінь і навичок учнів з історії передбачає розвиток в основній школі таких загальнонавчальних та спеціальних умінь учнів, як «самостійно будувати відповідь, використовуючи різні джерела знань; співставляти та порівнювати ... і нф-цію з різних джерел; аналізувати нескладні та адаптовані джерела істор. інф-ції; відокремлювати упереджену інформацію від неупередженої».

Програма: Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів з історії встановлюють, що учень «може користуватись за допомогою вчителя (зразок, пам'ятка, алгоритм) джерелами істор. інформації (наочними та текстовими (6 б.); «читає» істор. карти і картосхеми з опорою на їх легенду (7 б.); обґрунтовує свої висновки конкретними фактами, залученими з підручника (наочних посібників, істор. документів) (9 б.); робить аргументовані висновки, характеризує істор. явища і процеси, використовуючи різні джерела інформації (10 б.)».

Підр-к: Приклади завдань, які спрямовані на роботу з іст. картою: «Визначте за картою атласу й запишіть укр. міста, які отримали магдебургське право до кінця 16 ст.»; «Виконайте завдання за істор. картою: покажіть, де були створені найвизначніші культурні пам'ятки цієї доби, ...».

Приклади завдань, які спрямовані на залучення інших джерел: «Використовуючи додаткову літературу, складіть опис однієї з археологічних пам'яток тієї доби»; «Відвідайте місцевий художній музей і підготуйте повідомлення про твори укр. образотворчого мистецтва 1-ої пол. 17 ст., які є в його експозиції.»

Тема I: зі 140 завд. до параграфів і документів завд. на залучення – 1; тема III: зі 120 завд. – 0; тема V: зі 85 завд. – 1.

Завд. на співставлення відсутні

Питання й завдання до письмових джерел, які містяться у параграфі не спрямовані на розвиток умінь бачити відмінності в висвітленні подій або співставляти різні позиції, хоча іноді зустрічаються фрагменти, в яких представлені різні позиції істор. діячів чи істориків (див. приклади - сфера 1 критерій 1).

Навчальний курс: Історія України 9 клас

Існує але потребує посилення

Програма: Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів з історії встановлюють, що учень «може користуватись за допомогою вчителя (зразок, пам'ятка, алгоритм) джерелами істор. інформації (наочними та текстовими (6 б.); «читає» істор. карти і картосхеми з опорою на їх легенду (7 б.); обґрунтовує свої висновки конкретними фактами, залученими з підручника (наочних посібників, істор. документів) (9 б.); робить аргументовані висновки, характеризує істор. явища і процеси, використовуючи різні джерела інформації (10 б.)».

Програма: Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів 9 кл. передбачають, що учень «здійснює критичний аналіз джерел та дає власну оцінку інтерпретації подій в істор. документах».

Підр-к: Приклади завдань, які спрямовані на роботу з різними джерелами: «Прочитайте в книжці, з якої взято уривок, про інші складові традиційно – побутової культури українців»; «На основі наведених документів та матеріалів підручника підготуйте повідомлення на тему: «Українська література та російське суспільство в 1-ій пол. 19 ст.» (при цьому питання щодо матеріалу, який розглядався з цієї теми на уроках з літератури відсутні); «Користуючись картою на с. 92, підготуйте розповідь про господарство укр. земель.»; «Використайте уривок як ілюстрацію до розповіді про обмеженість і непослідовність конституційних змін на західноукраїнських землях.»; «Використовуючи дані таблиці (статистичної), охарактеризуйте розвиток кам'яновугільної і металургійної промисловості України.»;

Приклади завдань, які спрямовані на залучення учнями додаткових джерел вдома зустрічаються тільки в темі 9 («Наш край наприкінці 18 – 19 ст.»): «Ознайомтеся з повсякденним життям земляків. У цьому вам допоможе не лише література з історії рідного краю, а й фонди та експонати краєзнавчого музею.»; «Продовжить розповідь про ваш край у 2-ій пол. 19 ст., спираючись на твори художньої літератури, які ви вивчали на уроках або ж прочитали самостійно. Якщо в вашому населеному пункті є краєзнавчий музей, побувайте в ньому перед уроком і підготуйте розповідь про життя краю в 2-ій пол. 19 ст., спираючись на побачене в ньому.»

Тема I: з 36 завд. до параграфів і документів завд. на залучення – 0; тема II: з 100 завд. – 1; тема VII - VIII: з 152 завд. – 1.

Завд. на співставлення: Тема I: з 36 завд. до параграфів і документів – 0; тема II: з 100 завд. – 2; тема VII - VIII: з 152 завд. – 1 (приклади див. критерій 1, індикатор 3: Стимулювання учнів до пошуку і висловлювання різних відповідей, перегляду альтернативних, зокрема протилежних точок зору).

Питання й завдання до письмових джерел, які містяться після кожного параграфу не спрямовані на розвиток умінь бачити відмінності в висвітленні подій або співставляти різні позиції.

Підручник Є. В. Волощук Зарубіжна література клас 5

Немає

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 5 клас

Немає

Підручник Р. В. Мовчан Українська література клас 5

Цей критерій реалізується в методичному апараті, зокрема в запитаннях, які стимулюють учнів розпитувати про щось дорослих, пригадувати прочитані раніше твори тощо, пор.: с. 9, запитання в авторському тексті – *Яке*

місце у твоєму житті чи твоїх рідних, знайомих займає мистецтво? Та найбільшою мірою реалізації цього критерію сприяє рубрика „Радимо прочитати”.

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 6 клас
Немає

Підручник Р. В. Мовчан Українська література 6 клас

Існує, але потребує поглиблення

Довідайся про обряди „Меланка”, „Водіння кози”; с. 144, завд. 1-2 в рубриці „Завдання додому” – 1. Поговори зі своїми рідними про янів. Що вони думають про це? 2. Чи погоджуєшся з ними?

Та найбільшою мірою реалізації цього критерію сприяє рубрика „Радимо прочитати, відвідати, подивитися”.

Підручник Т.К. Дудіної, А.О. Панченкова Українська література 6 клас

Існує, але потребує поглиблення.

Про реалізацію цього критерію свідчать завдання, які спонукають учнів розпитувати учнів про щось у батьків, пор.: с. 19, завд. в рубриці „Додому” – 1. Попросіть своїх батьків, бабусю чи дідуся заспівати вам народних пісень. Вивчіть з ними ту, яка вам найбільше сподобалася

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 7 клас

Немає

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 8 клас

Немає

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Зарубіжна література 9 клас

Немає

Індикатор 3. Навчання учнів умінням та навичкам роботи з різними джерелами знань, враховуючи їхню специфіку

Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа)

Є згадування про необхідність

«Це зумовлює зменшення питомої ваги готової інформації, зміну співвідношення між структурними елементами змісту на користь засвоєння учнями способів пізнання».

Державний стандарт базової і повної середньої освіти - немає

Методичні рекомендації щодо вивчення етики у 2009/10 навчальному році - немає

Методичні рекомендації щодо вивчення правознавства у 2009/10 навчальному році - немає

Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів «Етика» - немає

Навчальна програма «Правознавство (практичний курс)» - немає

Підручник Етика для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів немає

Підручник Етика для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів В. Фесенко, О. Фесенко, Т. Бакіна - немає

Підручник Етика для 6 класу загальноосвітніх навчальних закладів

В окремих темах є окремі завдання на навчання учнів умінням та навичкам роботи з різними джерелами

Авторські картини у вступній частині параграфу (25)

Малюнки з зображенням ситуацій (22)

Зображення православних ікон та храмів різних релігій (8)

Заповніть таблицю... Проаналізуйте таблицю за запитаннями(3)

Правознавство Пометун Ремек

немає

Правознавство Наровлянський

- Основні стадії законодавчого процесу у фото(1).
- Корисні сайти...(4)

- Ілюстрації та малюнки (32)
- Схеми (28)
- Таблиці 5
- Карикатури 2

Правознавство (практичний курс) В.Л. Суткової, Т.Н. Філіпенко

- Основні стадії законодавчого процесу у фото.
- Корисні сайти ... (4)
- Схеми (83)
- Таблиці (27)

***Підручник С.А.Голованов, С.В. Костирко Історія Стародавнього світу -
Немає***

***Підручник О.І.Бонь, О.Л.Іванюк Історія Стародавнього світу
Немає***

***Підручник О.І. Шалагінова, Б.Б. Шалагінов Історія Стародавнього світу.
Немає***

***Підручник Крижановський О.П. Історія Середніх віків.
Немає***

***Підручник Подаляк Н.Г.Історія Середніх віків
Немає***

***Підручник Ліхтей І.М. Історія Середніх віків.
Немає***

***Підручник С.В. Д'ячков , С.Д. Литовченко Всесвітня історія. Новий час (XV – XVIII ст.).
Немає***

***Підручник О.В.Гісем, О.О.Мартинюк Всесвітня історія. Новий час (XV – XVIII ст.).
Немає***

***Підручник Я.М.Бердичевський, І.Я.Щупак, Л.В.Морозова Всесвітня історія,
9 клас. Немає***

***Підручник С.О.Осмоловський, Т.В.Ладиченко Всесвітня історія. 9 клас.
Немає***

Підручник О.В.Гісем, О.О.Мартинюк Всесвітня історія, 9 клас. Немає

Навчальний курс: Вступ до історії 5 клас

Існує але потребує посилення

Програма: У Змісті навчального матеріалу для 5 кл.передбачено ознайомлення учнів з таким матеріалом: «Ознайомлення з істор. картою. Істор. джерела. Речові джерела. Археологія. Істор. заповідники та музеї. Писемність та усна народна творчість як джерело істор. відомостей.»

Підр – к: Завдання до письмових джерел в основному в вигляді питань на переказ («Якій винахід був застосований Олегом під час походу?»), розуміння («Як ви зрозуміли фразу...?»), або оцінку («Наскільки названі в документі причини ліквідації сечі є правдивими?»).

Вказання на специфіку різних джерел є в змісті теми 1 «Знайомство з історією».

Будь - які пам'ятки щодо роботи з різними джерелами відсутні.

***Навчальний курс: Історія України, всесвітня історія (інтегрований курс)
6 клас***

Потребує посилення

Підр – к: У Вступі є вказівки на специфіку різних джерел змісті параграфу 1 «Як вивчають історію»: «Наочно ти зможеш ознайомитися з життям у давнину, якщо підеш до істор., краєзнавчого або археологічного музею й уважно розглянеш експонати – виставлені речі та документи. А щоб дізнатися, про що думала стародавня людина, що її хвилювало, треба звернутися до творів мистецтва, до істор. повістей, романів, фільмів.»

Будь - які пам'ятки щодо роботи з різними джерелами відсутні.

Навчальний курс: Історія України 7 клас

Немає

Навчальний курс: Історія України 8 клас

Немає

Навчальний курс: Історія України 9 клас

Існує але потребує посилення

Програма: Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів 9 кл передбачають, що учень «здійснює критичний аналіз джерел».

Підр – к: Навчання відбувається шляхом постановки запитань різного рівня складності до письмових джерел; в основному відпрацьовуються вміння доповнювати зміст параграфа та поєднувати інформацію з різних джерел для будівництва розповіді (« Спираючись на поданий документ, охарактеризуйте становище селян.»; «Спираючись на текст документа, складіть портрет Т. Шевченка як громадсько – політичного діяча.») або документ використовується як матеріал, який потребує доповнення (« Що ви знаєте про реформи, які стосувалися інших сфер життя західних українців?»); «Назвіть українських художників – сучасників М. Мурашка.»). Частина завдань спрямована на вміння використовувати статистичні дані (« Якою була частка України в загальноімперському виробництві цукру?» «Які з названих міст розвивалися найшвидше? Поясніть чому?»).

Майже відсутні завдання на порівняння джерел, співставлення інформації, встановлення рівня достовірності джерела, аналіз того, які інтереси презентує автор.

Будь - які пам'ятки щодо роботи з джерелами відсутні. Специфіка різних типів джерел окремо не пояснюється.

Підручник Є. В. Волощук Зарубіжна література клас 5

Немає

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 5 клас

Немає

Підручник Р. В. Мовчан Українська література клас 5

Немає

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 6 клас

Немає

Підручник Р. В. Мовчан Українська література 6 клас

Немає

Підручник Т.К. Дудіної, А.О. Панченкова Українська література 6 клас

Немає

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 7 клас

Немає

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 8 клас

Немає

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Зарубіжна література 9 клас

Немає

Критерій 4

Орієнтованість на постановку запитань різного рівня

Індикатор 1.Стимулювання учнів до задавання запитань різного рівня

Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа) – Немає

Державний стандарт базової і повної середньої освіти – Немає

Методичні рекомендації щодо вивчення етики у 2009/10 навчальному році - немає

Методичні рекомендації щодо вивчення правознавства у 2009/10 навчальному році - Немає

Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів «Етика» немає

Навчальна програма «Правознавство (практичний курс)» - немає

Підручник Етика для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів - немає
Підручник Етика для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів В. Фесенко, О. Фесенко, Т. Бакіна –немає
Підручник Етика для 6 класу загальноосвітніх навчальних закладів –немає

Правознавство Пометун Ремех – немає
Правознавство Наровлянський - немає
Правознавство (практичний курс) В.Л. Сутковой, Т.Н. Філіпенко
Немає

Підручник С.А.Голованов, С.В. Костирко Історія Стародавнього світу -
Немає

Підручник О.І.Бонь, О.Л.Іванюк Історія Стародавнього світу
Немає

Підручник О.І. Шалагінова, Б.Б. Шалагінов Історія Стародавнього світу.
Немає

Підручник Крижановський О.П. Історія Середніх віків.
Немає

Підручник Подаляк Н.Г.Історія Середніх віків
Немає

Підручник Ліхтей І.М. Історія Середніх віків.
Немає

Підручник С.В. Д'ячков , С.Д. Литовченко Всесвітня історія. Новий час (XV – XVIII ст.).
Немає

Підручник О.В.Гісем, О.О.Мартинюк Всесвітня історія. Новий час (XV – XVIII ст.).
Немає

Підручник Я.М.Бердичевський, І.Я.Щупак, Л.В.Морозова Всесвітня історія, 9 клас.
Немає

Підручник С.О.Осмоловський, Т.В.Ладиченко Всесвітня історія. 9 клас.
Немає

Підручник О.В.Гісем, О.О.Мартинюк Всесвітня історія, 9 клас.
Немає

Навчальний курс: Вступ до історії 5 клас

Програма: Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів 5 кл. передбачають, що учень «ставить запитання до істор. карти, складає запитання про істор. постаті та події».

Підр-к: будь-які завдання такого типу відсутні.

Навчальний курс: Історія України, всесвітня історія (інтегрований курс) 6 клас

Немає

Навчальний курс: Історія України 7 клас

Немає

Навчальний курс: Історія України 8 клас

Немає

Навчальний курс: Історія України 9 клас

Немає

Підручник Є. В. Волощук Зарубіжна література клас 5

Немає

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 5 клас

Немає

Підручник Р. В. Мовчан Українська література клас 5

Немає

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 6 клас

Немає

Підручник Р. В. Мовчан Українська література 6 клас

Немає

Підручник Т.К. Дудіної, А.О. Панченкова Українська література 6 клас

Існує на задовільному рівні

Уважно прочитайте розповідь про Павла Чубинського. Працюючи в малих групах, підготуйте 3-5 запитань до цього тексту. Озвучте ці запитання в загальному колі й отримайте на них відповіді.

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 7 клас

Немає

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Л.В. Ковбасенко Зарубіжна література 8 клас

Немає

Підручник Ю.І. Ковбасенка, Зарубіжна література 9 клас

Немає

Експерт: Баранова І. О.
Навчальний курс: Вступ до історії 5 клас

Скорочення, що використано в роботі:

Істор. – історичний

Укр. – український

Інф –ція – інформація

Літ-ра - література

П.З. - пояснювальна записка

Підр – к – підручник

Рівень А –«Потребує запровадження»

Рівень В –«Існує, але потребує посилення (поглиблення)»

Рівень С –«Існує на задовільному рівні»

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Висновки за критеріями

	Індикатори	Висновок щодо рівня представлення	Приклади, докази в якісному і кількісному вираженні
Сфера 1 Умови, що сприяють розвитку критичного мислення учнів			
Критерій 1 Повага до особистості учня	1.Створення комфортного середовища навчання, сприятливої та безпечної для дитини атмосфери на уроці та у цілому у навчальному закладі	Програма – В, підр -к – А	<i>Програма :в П.З.</i> є зауваження про нову педагогічну етику, «визначальною рисою якої є взаєморозуміння, взаємоповага, творче співробітництво»
	2.Стимулювання учнів до формування і висловлювання власного ставлення, точки зору до того, що вивчається	Програма – В, підр -к – В	<i>Програма :в П.З.</i> є рекомендації: «завдання учителя – надати учням можливість проявляти і захищати власну думку...» <i>Програма: Критерії оцінювання навчальних досягнень</i> учнів передбачають, що «учень може вільно висловлювати власні судження і переконливо їх аргументувати (11 б.), презентувати власну інтерпретацію істор. явищ (12 б.)». <i>Підр-к:</i> «Що у запропонованих фрагментах вас найбільше вразило й здивувало?»; «Як ви вважаєте, чи могли ідеї П Пестеля щодо рівності людей бути реалізовані в Росії на початку 19 ст.? » Розділ I – відсутні; розділ II: з 29 завд. – 1; розділ III: з 40 завд – 1; розділ IV: з 46 завд. – 3
	3.Стимулювання учнів до пошуку і висловлювання різних відповідей, перегляду альтернативних, зокрема протилежних точок зору. Запрошення учнів до вільного обговорення та дискусії щодо	Програма – В, підр -к – А	<i>Програма :Класифікація умінь і навичок учнів з історії</i> передбачає «систематичне та послідовне формування» в курсі основної школи таких умінь і навичок: «брати участь в дискусії, аргументувати власну позицію з посиланням на джерело; будувати доказ чи спростування; висловлювати власну точку зору щодо історичної інформації й обґрунтувати

	навчальних та життєвих проблем		ії». <i>Програма: Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів передбачають, що «учень характеризує істор. процеси, використовуючи різні джерела інформації (10 б.)».</i> (Але немає вимог щодо розгляду саме контраверсійних думок, розвитку навичок дискутування.)
	4.Забезпечення можливостей для активної комунікації та співпраці учнів у навчанні	Програма – В, підр - к – А	<i>Програма : П.3. визначає «успішним є те навчання, яке створює атмосферу небайдужості... спільного розв’язання навчальної проблеми». Є рекомендації щодо «поєднання активних та інтерактивних форм, методів... на уроках»</i>
Критерій 2. Рефлексивність навчання та самооцінка	1 Організація рефлексивної діяльності учнів щодо процесу та результатів навчання	Програма – В, підр - к - А	<i>Програма : П.3. рекомендує використовувати таку форму навчального спілкування, «яка спонукає до обміну думок, вражень, моделювання життєвих ситуацій...самоаналізу, самооцінки, самопізнання».</i>
	2.Організація оцінювання учнями власної діяльності та діяльності інших	Програма – В, підр - к – А	<i>Програма :П.3. передбачає, що ознайомлення учнів «з визначеними вимогами до навчальних досягнень дозволяє їм... організувати самоконтроль за особистим просуванням у навчанні.»</i> <i>Програма : Класифікація умінь і навичок учнів з історії передбачає «систематичне та послідовне формування» в курсі основної школи таких вмінь і навичок: «оцінювати власну відповідь; давати усний відгук на повідомлення і доповіді інших учнів.»</i> <i>Програма :Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів передбачають, що «учень рецензує відповіді учнів (10 б.)».</i> <i>Але Програма: Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів 5 кл не передбачає будь – яку конкретизацію щодо розвитку подібних вмінь у 5 кл.</i>
Критерій 3. Використання навичок КМ для вирішення інформальних завдань, проблем, що виходять за рамки одного предмету чи навчального процесу	1.Стимулювання учнів до вирішення інформальних завдань, проблем, що виходять за рамки одного предмету чи навчального процесу	Підр-к-В ???	<i>Підр – к: «Намалюйте герб вашої родини. Не забудьте, що він повинен мати обов’язкові елементи, про які йшлося в параграфі»; «Чим сучасні гривні відрізняються від гривень часів Київської Русі? Назвіть не менше п’яти ознак». «Що в життєвому й творчому шляху Лесі Українки може слугувати прикладом для сучасної людини?»</i> З 27 завд. розділу I – 5; З 31 завд. розділуIV – 1.
Сфера 2. Зміст та діяльність по розвитку КМ			
Критерій 1 Питання та	1.Питання та завдання орієнтовані на мислення	Програма – С,	<i>Програма : П.3. визначає, що «критерієм оцінки навчальної діяльності учнів є сьогодні не стільки</i>

<p>завдання спрямовані на мислення високого рівня (аналіз, синтез, оцінку)</p>	<p>високого рівня</p>	<p>підр -к – В</p>	<p>обсяг матеріалу, що залишився в пам'яті, скільки вміння його аналізувати, узагальнювати, активно використовувати в нестандартній ситуації.»; «...для перевірки таких елементів підготовки учнів з історії, як ... опрацювання (аналіз, ... оцінка) істор. джерел і документів, порівняння, співставлення, обґрунтування власного ставлення учня, його позиції, оцінки щодо історичної події, явища, діяча... потрібно використовувати такі форми контролю, як розгорнуті усні та письмові відповіді, есе, дослідження, проекти тощо.» <i>Програма: Класифікація умінь і навичок учнів з історії</i> передбачає «систематичне та послідовне формування» в курсі основній школи таких умінь і навичок: «аналізувати інф – цію; синтезувати засвоєну інф – цію; співставляти та порівнювати однотипні явища, інф – цію з різних джерел; складати порівняльну та узагальнюючу характеристику явищ, процесів; оцінювати окремі факти, події." <i>Програма: Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів 5 кл</i> передбачають, що учень «порівнював істор. факти та події, оцінює інф - цію з різн.джерел". <i>Підр-к:</i> «Порівняйте литовське панування та польську колонізацію укр..земель. Чим воно різнилися між собою?»; «Доведіть, що в часи Я, Мудрого Русь перетворилася на могутню державу.» З 27 завд. розділу I – 2 зад.; з 60 розділу II – 8 завд.; з 40 завд. розділу III – 8 завд.; з 96 розділу IV – 15.</p>
<p>Критерій 2. Використання конкретних стратегій КМ</p>	<p>1.Стимулювання учнів до використання у навчанні конкретних стратегій КМ</p>	<p>Програма - С Підр - к – В</p>	<p><i>Програма: Класифікація умінь і навичок учнів з історії</i> передбачає розвиток в основній школі таких загальнонавчальних та спеціальних умінь учнів, як «складати нескладні таблиці та схеми і будувати відповідь на основі таблиці чи схеми»; «складати різні типи планів». <i>Програма: Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів 5 кл</i> передбачають, що учень «за текстом складає план перебігу подій; складає простий план до науково – популярного тексту підручника; складає словник історизмів, витлумачує їх на основі тексту; складає план розповіді про подію». <i>Підр- к:</i> «Укладіть в зошиті хронологічну таблицю, використавши дати...»; «Підберіть заголовки до пунктів параграфа». Розділ I – відсутні; розділ II: з 29 завд. - 4; розділ III: з 33 – 3; розділ IV: з 31 завд. – 1.</p>
	<p>2.Використання текстів і наочності, що демонструють зразки критичного мислення</p>	<p>Програма – В, підр - к</p>	<p><i>Програма: П.3.:</i> вказується на необхідність « ... широкого впровадження у шкільну практику різних моделей активного навчання від проблемного</p>

		– В	<p>викладу навчального матеріалу і розв’язання проблемних завдань до самостійної пошуково – дослідницької роботи учнів»</p> <p><i>Підр – к:</i> Будь-які схеми та табл.. відсутні, лише інколи зустрічається проблемний виклад</p>
Критерій 3. Робота з різними джерелами знань (різними точками зору)	1. Використання різних джерел знань в процесі навчання	Програма – С, підр - к – В	<p><i>Програма:</i> П.3. вказується, що на вступних уроках «учні мають познайомитись зі структурою... підручника та іншими видами джерел інформації з курсу (текстами, фрагментами істор. літ-ри, письмовими та речовими істор. джерелами, ілюстраціями, фондами та експонатами музеїв, істор. пам’ятками).»</p> <p><i>В підручнику</i> представлені малюнки, фото, істор. карти, словник, спогади, фрагменти документів. Після кожного параграфу є рубрика «Працюємо з істор. джерелом», але мета – розширити знання, сформулювати уявлення, проілюструвати. Представлення протилежних думок - тільки 2-чі в 29 параграфів.</p>
	2. Постановка запитань та завдань, що стимулюють роботу учнів на уроках та поза уроками з різними джерелами знань	Програма – С, підр - к – В	<p><i>Програма:</i> П.3. визначає, такі елементи підготовки учнів з історії, як ... опрацювання (аналіз, застосування, оцінка) істор. джерел і документів, порівняння, співставлення, обґрунтування власного ставлення учня, його позиції, оцінки щодо історичної події, явища, діяча».</p> <p><i>Програма:</i> Класифікація умінь і навичок учнів з історії передбачає розвиток в основній школі таких загальнонавчальних та спеціальних вмінь учнів, як «самостійно будувати відповідь, використовуючи різні джерела знань; співставляти та порівнювати ... інформацію з різних джерел; аналізувати нескладні та адаптовані джерела істор. інформації; відокремлювати упереджену інформацію від неупередженої».</p> <p><i>Програма:</i> Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів з історії встановлюють, що учень «може користуватись за допомогою вчителя (зразок, пам’ятка, алгоритм) джерелами істор. інформації (наочними та текстовими (6 б.); «читає» істор. карти і картосхеми з опорою на їх легенду (7 б.); обґрунтовує свої висновки конкретними фактами, залученими з підручника (наочних посібників, істор. документів) (9 б.); Робить аргументовані висновки, характеризує істор. явища і процеси, використовуючи різні джерела інформації (10 б.).</p> <p><i>Програма:</i> Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів 5 кл. передбачає, що учень «складає розповідь на основі розповідей родичів про їхній внесок у будівництво незалежної України»</p> <p><i>Підр – к:</i> «Довідайтеся, чи проводили археологічні</p>

			розкопки на території вашого поселення»; «Чи співпадає зміст документів з текстом оповідання...?» Розділ I : з 29 завд. – на залучення джерел вдома 4, на співставлення - відсутні; розділ IV: з 31 – на залучення 4, з 15 завд. к документам – на співставлення 1.
	3. Навчання учнів умінням та навичкам роботи з різними джерелами знань, враховуючи їхню специфіку	Програма – В, підр - к – В	<i>Програма:</i> У Змісті навчального матеріалу для 5 кл. передбачено ознайомлення учнів з таким матеріалом: «Ознайомлення з істор. картою. Істор. джерела. Речові джерела. Археологія. Істор. заповідники та музеї. Писемність та усна народна творчість як джерело істор. відомостей.» <i>Підр – к:</i> Завдання до письмових джерел в основному в вигляді питань на переказ («Якій винахід був застосований Олегом під час походу?»), розуміння («Як ви зрозуміли фразу...?»), або оцінку («Наскільки названі в документі причини ліквідації сечі є правдивими?»). Вказання на специфіку різних джерел є в змісті теми 1 «Знайомство з історією». Будь-які пам'ятки щодо роботи з різними джерелами відсутні.
Критерій 4. Орієнтованість на постановку запитань різного рівня	1. Стимулювання учнів до задавання запитань різного рівня	Програма – В, підр - к – А	<i>Програма:</i> Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів 5 кл. передбачають, що учень «ставить запитання до істор. карти, складає запитання про істор. постаті та події». <i>Підр-к:</i> будь-які завдання такого типу відсутні.